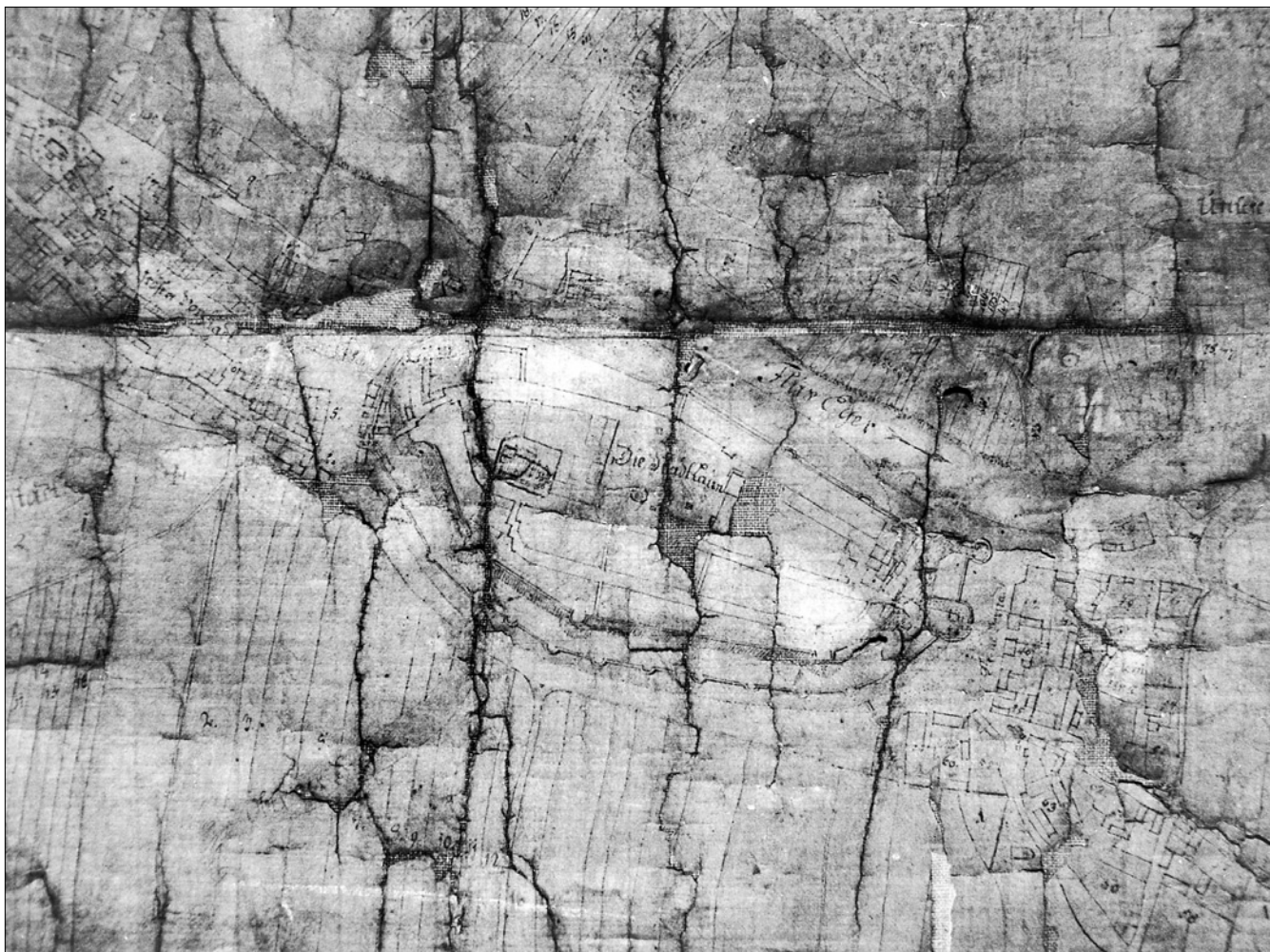

Obr. 2: Louny, schematický plán města a obou předměstí asi z poloviny 18. století. SOkA Louny (foto H. Heckelová).

nosti a doba vzniku města jsou nejasné. Na základě kombinace písemných pramenů různé spolehlivosti se zpravidla soudí, že král Přemysl Otakar II. pojal úmysl vysadit město v 60. letech 13. století a že potřebné území přitom násilně odňal rodu Žerotínů. Existence právního královského města je však doložena až k roku 1295, kdy se zároveň zmiňuje most přes Ohři.⁵⁾ Lokaci Loun v uvedené době a jejich opevnění záhy na to může nasvědčovat skutečnost, že již roku 1317 musel Jan Lucemburský měšťanům na šest let prominout berni, aby mohli vylepšit a opravit hradby („...murosque et fossata, ubi melioracione et reparacione...“).⁶⁾ Hodnotu podobné indicie má také vznik dominikánského kláštera v Lounech již někdy před rokem 1294.⁷⁾

V těsném jihovýchodním sousedství přechodu významné komunikace přes vodní tok se nachází terénní útvar, který byl pro vyměření areálu města velmi příhodný. Nevýrazný hřbet východo-západní orientace ze tří stran vyme-

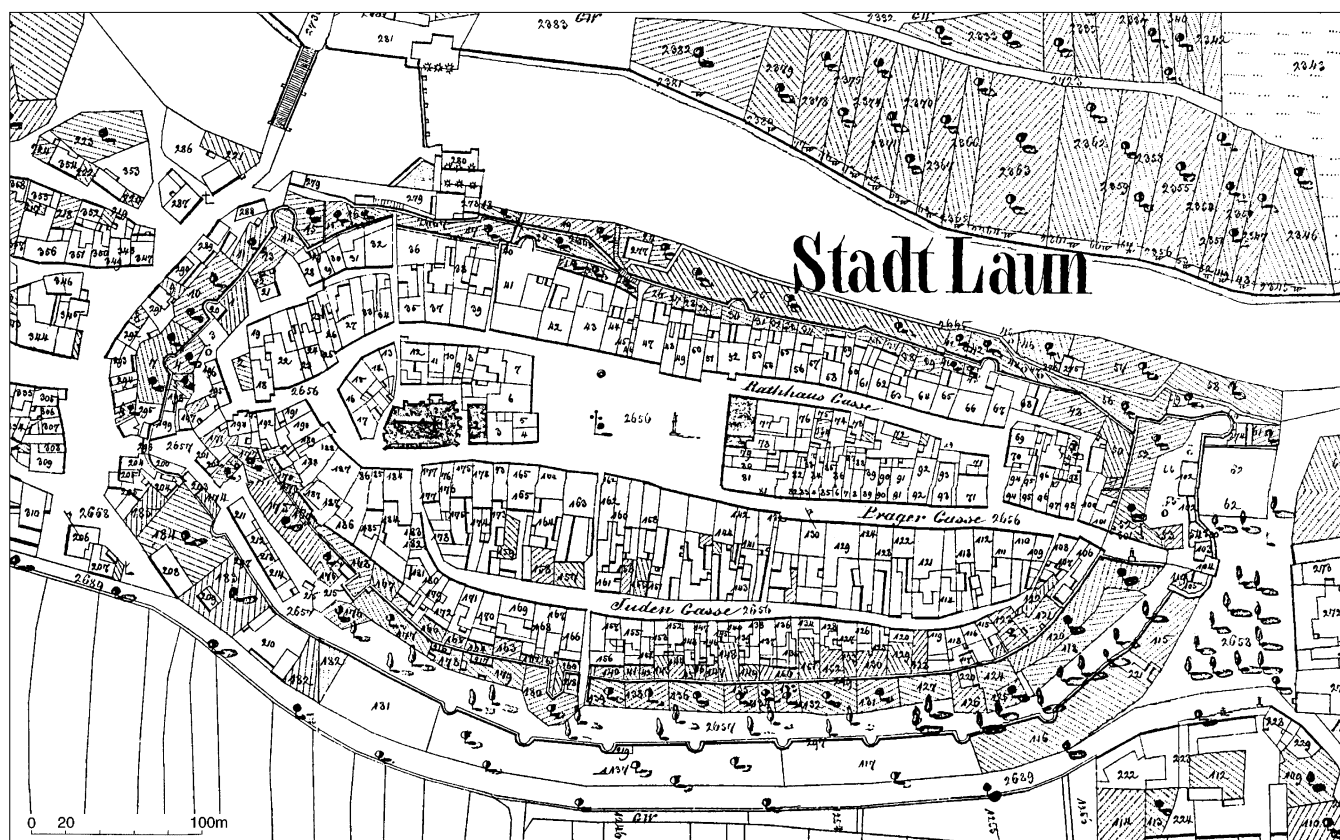
zovaly a zároveň chránily mírné svahy, na severu spadal vysoký sráz pravého břehu Ohře. Terénní konfiguraci se přizpůsobil tvar i velikost městského půdorysu, nepřesahujícího v rámci předpokládané hlavní hradby výměru 8,5 ha. Urbanistická osnova patří k nejpozoruhodnějším výtvarům svého druhu v českých zemích. Jejím jádrem je obdélné náměstí, z jehož rohů vybíhají dvojice paralelních ulic, které se na opačných koncích spojují v ulici jedinou, ústící do dvou městských bran – na západě Žatecké a na východě Pražské. Zatímco na západní straně města tyto ulice dodnes splývají v měkkých souměrných křivkách, na východě byl průběh severní z ulic zřejmě od počátku přizpůsoben areálu dominikánského kláštera a poté již v průběhu 15. století částečně deformován po jeho zániku. Písemné prameny a některé stavební prvky nasvědčují tomu, že dominikánský konvent vyplňoval severovýchodní ohbí městských hradeb, podobně jako například minoritský klášter v Kadani nebo augustiniánský klášter v Domažlicích. Klášterní kap-

5) Srov. zejm. V. Herold, O nejstarší městské knize lounské, Sborník archivních prací 1971, č. 1, s. 37 a tam cit. literatura; J. Tomas, Města v severozápadních Čechách ve 13. století, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 69–132; J. Tomas, Řešení vlastnických vztahů k území vznikajících královských měst ve 13. století, Život v archeologii středověku, Sborník příspěvků věnovaných M. Richterovi a Z. Smetáňkovi, red. J. Kubková, J. Klápště, M. Ježek, P. Meduna, Praha 1997, s. 615–619; J. Klápště, Paměť krajiny středověkého Mostecka, Most 1994, s. 24–25.

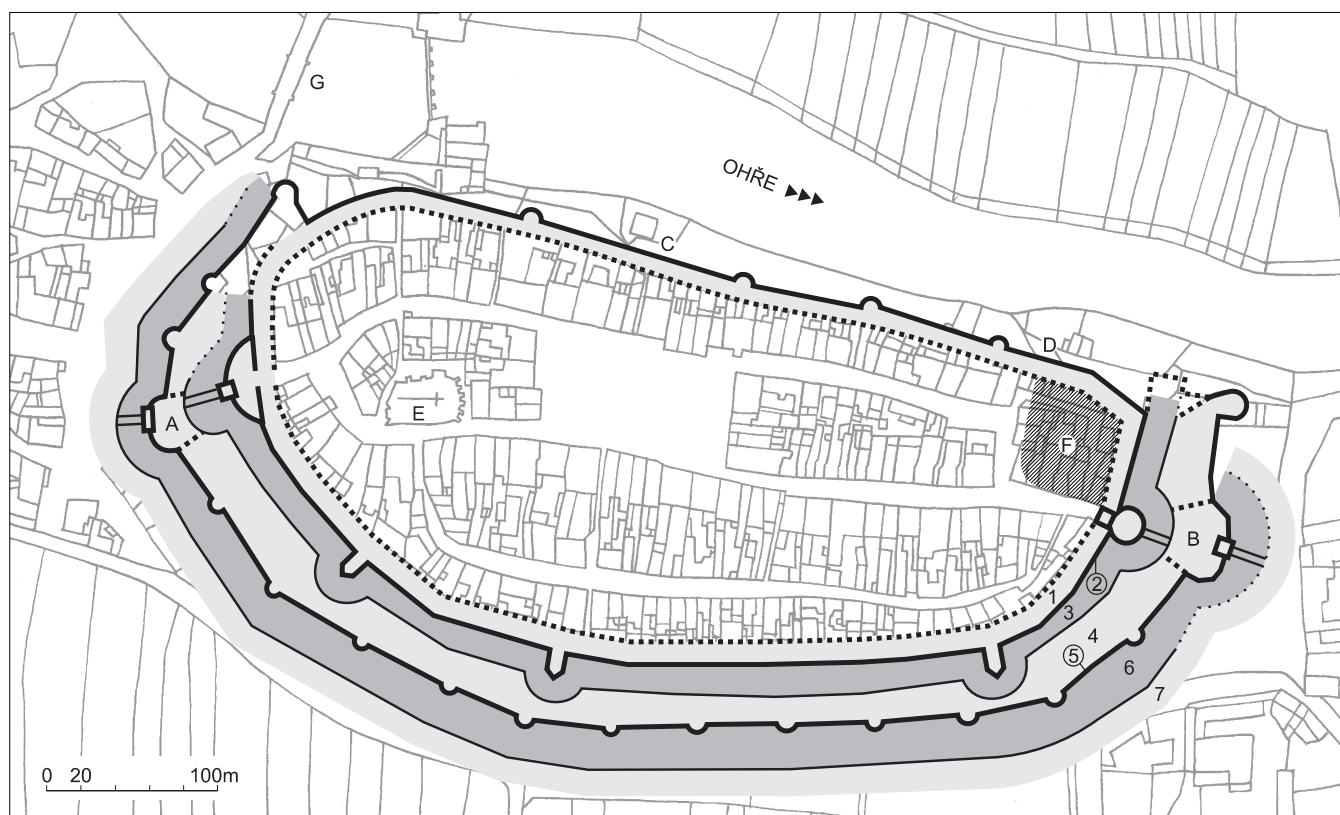
6) CIM II, č. 101, s. 175.

7) Srov. P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, s. 354–355 a tam cit. literatura.

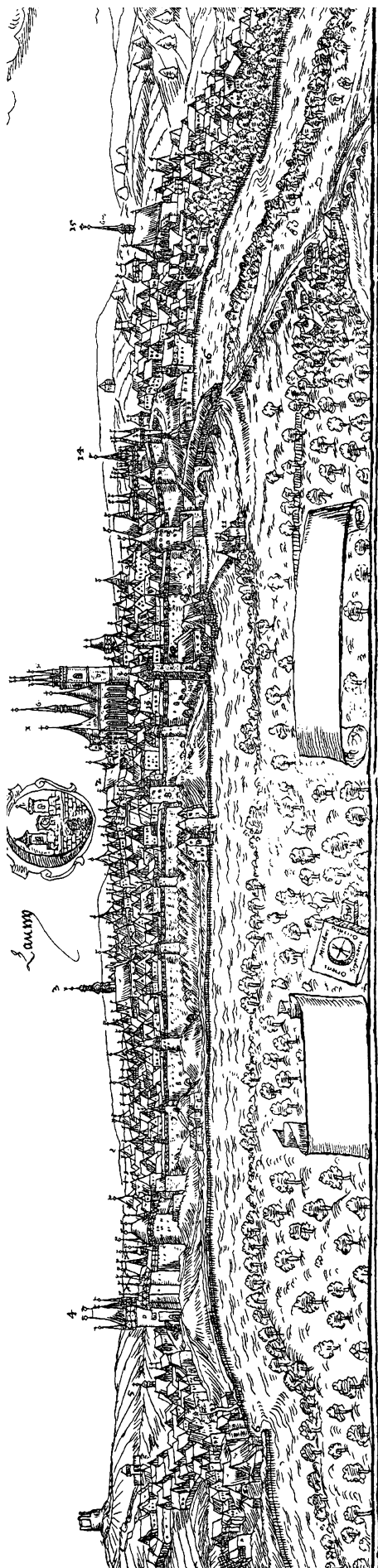
8) F. Štědrý, Klášter dominikánský v Lounech, Sborník historického kroužku I, 1900, s. 84–86. Za zbytek kláštera se tradičně považuje dochovaný opěrný pilíř na západním průčelí domu čp. 76 v Klášterní uličce. V posledních letech se při rekonstrukci domu čp. 78 objevil na dočasně obnažené východní stěně sousedícího čp. 79 v úrovni 1. patra patrný fragment svazkové přípoje s náznakem rozběhu žeber a při výkopu v Hilbertově ulici na jižním průčelí domu čp. 467 byla zachycena zeď, která tuto ulici přepažovala. Lze reálně předpokládat, že oba tyto prvky souvisejí s klášterem (za upozornění na ně děkuji B. Štauberovi z lounského muzea).

Obr. 3: Louny, plán města na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1843.

Obr. 4: Louny, plán města podle tzv. císařského otisku mapy stabilního katastru z roku 1843 (srov. obr. 3), pokus o rekonstrukci plánu opevnění v době kolem roku 1600. 1 – předpokládaná trasa hlavní hradby, v 16. století již nefunkční (vznik patrně ve 2. polovině 13. století), 2 – parkánová hradba, vyznačeny tři velké bašty na jihu a barbakány, nevyznačeny předpokládané bašty půlkruhového půdorysu (vznik hradby snad ve 13. století, významná modernizace kolem roku 1450), 3 – vnitřní příkop, 4 – vnitřní val, 5 – vnější hradba s půlkruhovými baštami a barbakány (vznik v rozpětí konce 15 a 1. čtvrtiny 16. století, doplňky v poslední čtvrtině 16. století), 6 – vnější příkop, 7 – vnější val, A – systém Žatecké brány, B – systém Pražské brány, C – Horní fortna, D – Dolní fortna, E – farní kostel sv. Mikuláše (dříve sv. Kříže), F – přibližný rozsah areálu dominikánského kláštera, zlikvidovaného během husitských válek, G – most přes řeku Ohři (návrh V. Razím, kresba K. Vytečková, zpracoval J. Klempíř).

Obr. 5: Louny, celkový pohled na město od severu. Kresba Jan Wilenberg, kolem roku 1600.

le sv. Barbory údajně stála přímo u městské brány, kdežto přesnou polohu hlavního konventního kostela P. Marie prozatím nelze určit.⁹⁾ Ke třetí souběžné ulici (dnes Česká) se přimykala průčelí domů úzkého bloku při jižním segmentu opevnění. Svým západním koncem ulice ústí – jistě ne náhodou – přímo před jižní průčelí farního kostela. Zůstává otázkou, zda lze půdorys Loun srovnávat s tzv. slezským dispozičním typem, který charakterizuje větvení hlavních ulic od dvou protilehlých bran,⁹⁾ nebo zda se na jeho zformování větší měrou podílely jiné vlivy, zejména specifická terénní konfigurace.

Nejvyšší bod městského areálu západně od náměstí zaujal snad současně s lokací farního kostela sv. Kříže. Na příchodního do města západní branou musel kostel stojící na výrazně vyvýšeném místě nad vidlicovým rozběhem ulic působit monumentálním dojmem. Pozdně gotické halové trojlodí chrámu, vybudované jako novostavba po zničujícím požáru města z roku 1517, tvoří svým jižním bočním průčelím přímo část uliční fronty. Na jeho západní straně se tyčí vysoká hranolová věž, která nejspíše sloužila již staršímu kostelu, jenž byl před husitskými válkami nově zasvěcen sv. Mikuláši. Věž byla životně důležitou městskou hláskou, z jejíhož ochozu mohl strážce na jedné straně přehlédnout část Českého středohoří od Rané až k Házmburku a na druhé straně včas spatřit případného nepřítele ve směru od Slaného, Rakovníka a Žatce, kde byl terén v nevelké vzdálenosti od města vyvýšen nad hradební ochozy. Obecní trubáč zde zároveň vyhlížel a oznamoval požár a měšťané věž využívali jako svůj trezor. Kolem kostela se tísnil nevelký hřbitov, kterému musely být poskytnuty parcely v srdci města, jež lze pokládat za jednu z nejceněnějších. Přesto nás zpráva z roku 1417 informuje o rozšíření hřbitovní plochy o jedno pusté městiště (srov. obr. 3 a 4).¹⁰⁾

SKLADBA A STAVEBNÍ PODOBA MĚSTSKÉHO OPEVNĚNÍ

Kromě samotných dochovaných částí fortifikace umožňují poměrně dobrou rekonstrukci její někdejší skladby a podoby zejména písemné prameny, celkové a dílčí plány města z 18. a 19. století a několik starých zobrazení. Na předních místech přitom stojí mapa stabilního katastru z roku 1843, schematický plán městského opevnění z roku 1744, plán města z doby kolem poloviny 18. století a Wilenbergovo panorama z přelomu 16. a 17. století (srov. obr. 1, 2, 3, 5).

Dosavadní literatura se skladbě systému městského opevnění věnuje jen v několika případech, zpravidla se spíše soustředí na výrazné solitéry, mezi nimiž přední místo nesporně zaujímá dochovaná Žatecká brána vnějšího hradebního okruhu. Všeobecně se předpokládá, že fortifikační systém sestával ze dvou hradebních okruhů, které bývají nazývány vnitřní a vnější. Soudíme a v následujících odstavcích se pokoušíme prokázat, že tento předpoklad není správný a že hradební prstence byly ve skutečnosti tři. Označujeme je jako hradba hlavní, parkánová a vnější.

9) Srov. K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* 3, Praha 1998, s. 658–660.

10) Srov. J. Vaniš, cit. v pozn. 4; J. Vaniš, *K otázce patrocinia děkanství kostela v Lounech*, Sborník okresního archivu v Lounech I, 1985, s. 37–42.

Obr. 6: Louny, plán města ze 70. let 20. století s vyznačenými pozůstatky městského opevnění. 1 – předpokládané relikt nadzemního zdiva hlavní hradby, 2 – předpokládaný relikt hlavní hradby nalezený ve výkopu pro kanalizaci v říjnu 2002, 3 – předpokládaný relikt hlavní hradby ve sklepě domu čp. 72, 4 – předpokládaný relikt hlavní hradby u Žatecké brány, zbořený v letech 1991–1992, 5 – relikt nadzemního zdiva parkánové hradby s baštami, 6 – relikt nadzemního zdiva vnější hradby s baštami a barbakánem Žatecké brány, 7 – relikt deprese vnitřního příkopu. Vyznačeny nejsou velmi sporné a novodobými zásahy znehodnocené úseky zdi (návrh V. Razím, kresba M. Bobková, zpracoval J. Klempíř).

Hlavní hradba

V předchozí literatuře je podle našeho názoru identifikace hlavní hradby mylná. Za hlavní hradbu byla dosud na jižní straně města pokládána zeď, která obsahovala tři velké, výrazně vpřed vystupující bašty, z nichž dvě (za čp. 136 v ul. Beneše z Loun a za čp. 156–157 v ul. České) se částečně dochovaly.¹¹⁾ Soudíme však, že jde ve skutečnosti o parkánovou hradbu a linii hlavní hradby musíme hledat asi o 10–12 m severněji, blíže České ulici. Důvodů tohoto mínění je několik:

1. Není pravděpodobné, že by hlavní hradba stála na samotné hraně příkopu, respektive vyrůstala přímo z jeho eskarpy, jak je tomu s dochovanou zdí. V terénu ani jinými způsoby dnes nelze ověřit tvrzení,¹²⁾ že zmíněné tři velké bašty byly ke zdi připojeny dodatečně.
2. Pozoruhodná je podoba parcel mezi Českou ulicí a uvedenou zdí s baštami, zachycená mapou stabilního katastru. Zástavba na těchto parcelách jen výjimečně přiléhá k této zdi a naopak často končí v odstupu asi 10 m od ní. Vzhledem k tomu, že parcely v České ulici jsou poměrně krátké, je tato skutečnost velmi nápadná a neobvyklá. Lze ji nejspíše vysvětlit tak, že rozvoj zástavby na parcelách byl dlouho omezován nějakou hranicí, kte-

rá byla parcelám společná (srov. zejm. níže popsanou situaci za čp. 136 až 138). Málo reálná je možnost, že uvažovaná hranice vymezovala příhradební uličku. Za pravděpodobnější pokládáme, že touto hranicí byla hlavní hradební zeď, byť relativně brzy ztratila svou funkci a původní podobu (nezmiňuje se o ní již Martin Rakovský ve 2. polovině 50. let 16. století).¹³⁾ Česká ulice by tak byla z jihu lemována poměrně krátkými parcelami o délce přibližně 20–25 m, podobně jako například u Školní a Spálené ulice v Domažlicích nebo u Kynského a Štechovy ulice v blízkém Slaném.

3. Při průzkumu dochovaných stavebních konstrukcí systému městského opevnění jsme v roce 1987 zaregistrovali torzo východní obvodové zdi domu čp. 144 na jižní straně Žatecké ulice, který byl předtím až na tuto zeď zbořen. Zeď vystavěná z přitesávané opuky byla lícovaná pouze na východní straně, zatímco druhý líc zanikl (obr. 6/4 a 8). V dochovaném rozsahu byla asi 5 m vysoká, 10 m dlouhá a nejvyšší přibližně 170 cm silná. Dům čp. 144 se prvně zmiňuje k roku 1630 jako „dům v městě“, ale roku 1649 se na jeho místě připomíná zbořeníště. Roku 1673 zde již stála nová budova, která se však na začátku 2. světové války samovolně rozpadla.¹⁴⁾ Proto nemohla být zahrnuta do stavebně-historického průzkumu města v roce 1962.¹⁵⁾ Uvedená zeď byla pozoruhod-

11) F. Petržílka, *Obraz starých středověkých opevnění královského města Loun, jejich zrušení a zastavení v době novější*, Vlastivědný sborník okresu lounského IX, 1938–1939, s. 4–8, 21–24, 47–51; J. Nič, *Středověké hrzení města Loun, Louny, kulturní měsíčník*, leden 1978, č. 1, s. 8–10, č. 3, s. 11–12, č. 4., 9–11; D. Líbal, cit. v pozn. 1; J. Vaniš, cit. v pozn. 4; D. Líbal, *Žatecká brána v Lounech, Castellologica bohemia* 6, 1998, s. 463–466.

12) D. Líbal, cit. v pozn. 11, s. 464.

13) Popsání českého města Louny od Martina Rakovského Panonského z Turce, Louny 1983 (ed.). K výpovědi Rakovského textu srov. dále, zejm. pozn. 67.

14) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

15) D. Líbal, cit. v pozn. 1.

Obr. 7: Louny, pohled na město od severu. Kresba Jan Willenberg, kolem roku 1600 (srov. obr. 5). Detail levé části – Pražská brána s okolím a Pražské předměstí.

ná svou mocností, která původně přesahovala 170 cm, a svou orientací ve vztahu k sousednímu nárožnímu domu čp. 143. Zeď probíhala přibližně v severojižním směru, proto bylo západní zakončení parcely domu čp. 143 nápadně šikmé. Je proto velmi pravděpodobné, že linie zdi domu čp. 144 byla určující při parcelním dělení domovní zástavby.¹⁶⁾ Podobně se jeví západní obvodová zeď domu čp. 11 na protější, severní straně Žatecké ulice, s gotickými sklepními prostory. Západní zeď domu probíhá ztelně šikmo oproti vzájemně rovnoběžným zdem, které oddělují domy ve východním sousedství, a lze ji tak pokládat za starší, respektive určující při formování městské parcelace. V severní části sklepa lze ověřit, že tato zeď dosahuje mocnosti 260 cm, nejsou však obnaženy její líce. Domníváme se, že uvedené zdi domů čp. 144 a 11, umístěné v podstatě na společné přímce, jsou pozůstatky hlavní městské hradby. Fragmenty této hradby může obsahovat také kamenná zeď oddělující zadní, dvorní křídlo čp. 11 od čp. 26 ve Sladovnické ulici, její líce však nejsou v původním stavu. Uvedenému závěru nasvědčují rovněž otázky spojené s lokalizací vnitřní Žatecké brány, již se zabýváme níže. Dům čp. 11 je roku 1401 lokalizován „blíže brány žatecké“, roku 1412 „vedle věže brány žatecké“, roku 1413 „dle hradeb městských u brány žatecké“, roku 1463 „vedle brány žatecké“ a roku 1495 „vedle městské zdi“.¹⁷⁾

4. Existenci hlavní hradby v uvažované poloze nasvědčují také situace další zástavby v okolí Žatecké brány. Až do své přestavby po roce 1885¹⁸⁾ zužoval dům čp. 10 od severu výrazně dnešní Žateckou ulici, jak nejlépe ukazuje mapa stabilního katastru. Jihovýchodní nároží domu přitom bylo pravoúhle vykrojeno (srov. obr. 3). Podle analogií lze tuto skutečnost nejspíše vysvětlit tak, že byl dům dodatečně přistavěn k severnímu průčelí brány, respektive k jejímu severozápadnímu nároží tak, že

umožňoval průchod touto branou. Zmíněné vykrojení by tak bylo negativem nárožní části zaniklého tělesa brány. Vznik domu v této poloze by ovšem přicházel v úvahu až po ukončení původní, fortifikační funkce brány. Dům čp. 10 se v archivních pramenech spolehlivě objevuje teprve roku 1568, není však vyloučen i jeho podstatně starší původ.¹⁹⁾ Situace a okolnosti vzniku domu by tak připomínaly již zbořené domy čp. 251 a 323 před vnější Žateckou branou, které v průběhu 19. století rovněž zakryly obě vnější nároží brány a ponechaly jen užší průchod, respektující světlost portálu (srov. obr. 6 a 33). Je-li tvar jižní části půdorysu někdejšího domu čp. 10 v tomto směru podle našeho názoru výmluvný, chybí nám bohužel možnost srovnání s protějším domem čp. 144, který byl – jak výše uvedeno – znovu vystavěn někdy ve 3. čtvrtině 17. století. Je však pravděpodobné, že severní zeď tohoto domu využila starší konstrukci, možná jižní zeď zbořené brány v linii hlavní hradby.²⁰⁾

5. Podobně lze usuzovat na polohu východní, tedy Pražské brány v uvažované linii hlavní hradby. Stopou brány zde hypoteticky mohl být mírně do ulice předstupující dům čp. 104, jak jej zachycuje mapa stabilního katastru. Podle archivního průzkumu tento dům zřejmě neexistoval k roku 1672 a jako obecní byt se připomíná teprve v 1. čtvrtině 18. století.²¹⁾ Pozoruhodná je skutečnost, že dům čp. 105 sousedící na západní straně (parcela 108) se k roku 1672 lokalizuje „při zdi městské“. Uvědomíme-li si, že tento dům, stojící na rohu Pražské ulice a úzkého vyústění ulice České, je poměrně vzdálen a dvěma dalšími domy (čp. 103 a 104) oddělen od výše zmíněné hradby se třemi velkými baštami (kterou pokládáme za parkánovou), nabízí se vysvětlení, že přiléhal k hledané

19) Ibid.

20) Podle informace B. Štaubera se ve výkopu v Žatecké ulici v polovině 90. let 20. století objevila zeď přibližně východo-západní orientace (tedy mírně pootočená oproti dnešní ose ulice), situovaná poněkud blíže dnešní jižní než severní frontě ulice. Zeď zhruba kolmo přetínala pomyslnou linii, již ztotožňujeme s hlavní hradbou (tedy předěl mezi čp. 10 a 11) a na obou stranách dosahovala několik metrů od této linie (k dispozici je pouze tato informace, nálež se bohužel údajně nepodařilo zaměřit a zdokumentovat). Je pravděpodobné, že šlo o jižní zeď hledané brány v hlavní hradbě.

21) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

16) Předpokládaný relikv někdejší hlavní hradby byl legálně zbořen jako památkově bezcenný při rekonstrukci a přistavbě domu čp. 143 v letech 1991–1992, přestože byl zároveň označen za „zřejmě středověkého původu“ (Ebel, cit. v pozn. 3).

17) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

18) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

hlavní hradbě, v těchto místech zřejmě ještě stojící. Není totiž příliš pravděpodobné, že by k jeho východní straně přiléhal nezastavěná parcela sahající až k hradbě obsahující tři velké bašty, neboť tento pozemek ležel při hlavní ulici a jistě by byl spíše obsazen domy. Otázkou zůstává přesný způsob napojení České ulice na ulici Pražskou. Dnešní úzká ulička sevřená domy čp. 105 na východní a 106 na západní straně, doložená již na plánech z 18. století, je nejspíše výsledkem druhotných úprav ústí České ulice, konkrétně snad vložením domu čp. 105. Česká ulice by tak při svém konci nebyla na východní straně omezena domy, ale předpokládanou hlavní hradbou.

Obr. 8: Louny, zbytek východní obvodové zdi zbořeného domu čp. 144, odstraněný v letech 1991–1992. Pohled od západu. Je velice pravděpodobné, že šlo o relikt hlavní hradby v jižním sousedství Žatecké brány (srov. obr. 6/4; foto V. Razím, 1987).

Pokusy identifikovat v terénu zbytky uvažované hlavní hradby v jižním oblouku mezi východní a západní městskou branou však přes výše uvedené indicie nepřinesly příliš uspokojivý výsledek. V letech 1987 a 1997 jsem za tímto účelem na jednotlivých domovních parcelách jižně od ulic Česká a Beneše z Loun prohlédl všechny dostupné zděné konstrukce, stojící v uvažované linii hlavní hradby. Zpravidla jde o obvodové zdi hospodářských budov vystavěné z opuky, z větší části omítnuté a svou mocností nepřesahující 80 cm (zejm. čp. 154, 3, 152, 151, 165, 173, 177). Jejich dnešní stav a stavební podoba nedovolují jednoznačně potvrdit, ale ani vyvrátit, že obsahují fragmenty hlavní hradby. Nejzajímavější je z tohoto hlediska příslušná zeď za domy čp. 136, 137 a 138, která nepřerušeně probíhá v plynulé, mírně konvexní křivce o délce takřka 45 m. Přesto nelze tvrdit, že jde o jedinou, souvislou konstrukci. Úseky zdi za jednotlivými uvedenými domy jsou asi 90 cm silné, jen za čp. 138 je zeď poněkud silnější. Za čp. 137 (tzv. staré děkanství) tento úsek tvoří jižní obvodovou zeď dvoupodlažního dvorního domu, který nejspíše vznikl již v renesančním období.²²⁾ Vnější, jižní líc zdi, sestavený z opuky přitesané do kvádrů, je zde dochován jen ve střední části. Ve východní části líc zanikl, v západní z něj naopak maximálně o 80 cm vystupuje téměř 300 cm široký fragment zdi, vymezený na stranách zbytky původních líců. Na první pohled se zdá, že jde o zbytek opěrné skarpy, před případným provedením archeologického výzkumu však nelze vyloučit možnost reliktu věže (obr. 9). K úseku zdi za čp. 136 (děkanství) z městské strany přiléhá barokní dům, jižní líc zdi je však v celé ploše omítnut. Je velmi pravděpodobné, že za uvedenou trojici domů se uchovávala část původní hmoty předpokládané hlavní hradby, a to díky poměrně časnému vzniku dvorních objektů, které ji dílem využily jako jednu z obvodových zdí.

22) Srov. D. Libal, cit. v pozn. 1. Zatímco je průběh zdi za uvedenými domy ve skutečnosti mírně konvexní, na mapě stabilního katastru je mylně vyznačen jako přímka (srov. obr. 3 a 6).

Přijmeme-li výše prezentovaný názor o existenci hlavní hradby v linii probíhající blíže České ulici, vyvstává samozřejmě otázka na další průběh této zdi v severní polovině městského obvodu. K možnosti interpretace hlavní hradby v severním sousedství západní brány, mezi Žateckou a Sladovnickou ulicí, jsme se vyslovili již výše (čp. 11). Je nasnadě, že se hradba odsud blíže neznámým způsobem stáčela k severovýchodu a v pozadí Sladovnické ulice pak probíhala za konci parcel, jejichž obytné domy svými okny hleděly do Pivovarské ulice, do náměstí a do ulice Hilbertovy (Radniční). Neznámá je podoba severovýchodního ohbí hradby, které určovalo rozsah areálu dominikánského konventu.

Přesná poloha této hradby na severní straně města dosud stála až na výjimky²³⁾ mimo badatelský zájem. Podobně jako v jižní polovině hradebního prstence, také zde za domy a jejich dvorními objekty jsou na větším počtu parcel ponechány nezastavěné pozemky, které lze zejména na mapě stabilního katastru vnímat jako spojitě, souvislé území parkánového charakteru (srov. obr. 3). Podle úrovně strílen ve vnější hradbě, která na severu toto území ohraničuje, probíhal v linii severního okraje zastavěných částí parcel terénní schod či zlom, a povrch uvažovaného parkánu tak ležel znatelně níže než zástavba. Je proto oprávněné předpokládat existenci hlavní hradby právě v linii tohoto zlomu. Stavební průzkum a průzkum plánové dokumentace, který jsme při různých příležitostech prováděli od roku 1987 do současnosti, v tomto směru nepřinesl žádné jednoznačné informace, což je však pochopitelné vzhledem k tomu, že fortifikační funkce uvažované hlavní hradby zde zřejmě zanikla již před staletími a následovaly četné přestavby, nepochybně provázené výměnami částí konstrukcí, proměnami jejich dimenzí a omítáním. Negativní výsledky terénního průzkumu byly vystřídány úspěchem teprve v roce 2001, při prohlídce právě upravovaných sklepních pro-

23) Srov. J. Nič, cit. v pozn. 11, B. Roedl, cit. v pozn. 1.

Obr. 9: Louny, relikt hlavní hradby (vlevo zbytek věže?) za domem čp. 137, pohled z parkánu. V pozadí farní kostel sv. Mikuláše (foto V. Razím, 1997).

stor nárožního domu čp. 72 na někdejší východní konci Hilbertovy (Radniční) ulice. Dispozice domu s gotickými sklepy nasvědčuje tomu, že byla přibližně o severní třetinu druhotně prodloužena. Dům byl tedy původně kratší a nedosahoval až k uvažované linii hlavní hradby, podobně jako další domy severní části města, u kterých to lze dosud pozorovat. Na severním konci výsledné dispozice, tedy v předpokládané linii hlavní hradby, se při severovýchodním rohu sklepa dochoval asi 3 m dlouhý blok opukového, vápennou maltou spojovaného zdiva, jehož koruna nedosahuje dnešní úrovně terénu v severním sousedství domu.²⁴⁾ Zdivo velmi nepravidelného tvaru nasedá přímo na geologické podloží, tvořené měkkým slínovcem. V malém fragmentu se dochoval pouze jižní líc, zatímco na severní straně zdivo zasahuje pod mladší obvodovou zeď domu. Lze tak stanovit minimální mocnost zdiva 180 cm, původně však zeď byla nepochybně silnější. Právě poloha a mocnost zdiva je dovolují s velkou mírou pravděpodobnosti pokládat za fragment hlavní městské hradby, kterou od gotického domu při ulici odděloval úzký prostor (dvorek). Pozoruhodná je také orientace tohoto fragmentu a na něj nasedající obvodové zdi domu ve vyšší úrovni. Zeď je s hlavním průčelím domu znatelně různoběžná, patrně proto, že její směr již předjímá někdejší náběh oblouku hlavní hradby k východní městské bráně (obr. 6/3). Podobně důležitý nálezný byl učiněn při hloubení kanalizačního výkopu za domem čp. 37 severně od náměstí v říjnu 2002. V uvažované linii hlavní hradby se zde objevila 210–215 cm silná zeď zděná na vápennou maltu, jejíž líce byly provedeny z přitesávané opuky. Již samotné dimenze této zdi napovídají tomu, že jde s největší pravděpodobností o hledanou hlavní hradbu (obr. 6/2).²⁵⁾

24) Za upozornění na existenci tohoto zdiva děkuji B. Stauberovi a B. Roedlovi.

25) Výkop tuto zeď narušil v délce asi 10 m, oba její líce však bylo možno sledovat až na západním konci konstrukce, při stěně sousedícího domu. Není pochyb o tom, že zeď pokračovala západním směrem. Dru-

Jakkoli pokládáme existenci hlavní hradby v přibližně navržené trase za nepochybnou, nedovolují nám dochované fragmenty ani jiné prameny říci nic bližšího k její stavební podobě. Zeď byla – jak je v Lounech obvyklé – vystavěna z místní přitesávané opuky v mocnosti přesahující 180 cm. Nic nevíme o případném systému věží. Možnou indicií existence jediné z nich je prozatím jen fragment vystupujícího zdiva za čp. 137. Další poznatky k problematice hlavní hradby může v budoucnu přinést jen archeologie, případně náhodný nálezný ve stavebních konstrukcích, které leží v určené trase.²⁶⁾

Parkánová hradba a vnitřní příkop

Za parkánovou hradbu pokládáme zeď, která je v dosavadní literatuře označována jako vnitřní. Její existence a v převážné míře i trasa jsou velmi dobře doloženy. Mapa stabilního katastru hradbu vyznačuje jako nepřerušenou dvojitou linii v celém jižním segmentu mezi Pražskou a Žateckou branou. Severně od Pražské brány hradba mířila k severovýchodnímu ohbí fortifikace, kde se stáčela na severní stranu města a navazovala na hradbu v úseku nad proudem Ohře. Nelze však jednoznačně rozhodnout, zda parkánová hradba nad řekou byla vystavěna současně s parkánovou zdí jižní, východní a západní části městského obvodu, nebo zde tato zeď vznikla až jako součást třetího, vnějšího fortifikačního okruhu. Níže uvádíme, proč preferujeme druhou z variant. Komplikovaná a nejasná je situace také severně od Žatecké brány. Jak vyplývá z rozboru systému brány, který prezentujeme níže, probíhala zde parkánová hradba nejspíše zhruba v linii západního průčelí domu čp. 10, který však byl nově vystavěn roku 1885 na místě staršího objektu.²⁷⁾ Hradba pak zřejmě pokračovala souběžně s předpokládanou hlavní hradbou směrem k severovýchodu.

Mapa stabilního katastru či oba celkové plány města z 18. století (obr. 1, 2, 3) znázorňují v jižním segmentu hradby zmíněné tři velké bašty, výrazně vystupující do prosto-

hotně k ní byly na spáru přiloženy zbytky dalších zdí, jejichž interpretace není bez archeologického výzkumu možná. Výkop však byl sledován archeology lounského muzea a v budoucnu jistě bude podrobněji vyhodnocen. Podle výpovědi dělníků byly v místě zřízení kanalizační skruže severně od východního konce fragmentu zdi zachyceny, patrně „in situ“, náročně zdobené tesané kameny, které bez dokumentace byly zasypany nebo odvezeny na skládku, případně rozbity. Podle ústního podání dělníků šlo patrně o pozdně gotické prvky. Nabízí se nejpravděpodobnější vysvětlení, že byl nalezen fragment věže Horní branky, která stála v prostoru parkánu (k tomu srov. níže).

26) Interpretace některých stavebních reliktů neurčitého tvaru je velmi problematická, jako je tomu například s fragmentem 60–90 cm silné opukové zdi, kterou jsme zaznamenali v roce 1997 v severním rohu parcely za domem čp. 440 ve Sladovnické ulici. A priori nelze vyloučit, že jde o stopu zdiva původně náležejícího hlavní hradbě.

27) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

Obr. 10: Louny, velká parkánová bašta za domem čp. 136 na jihozápadní straně města, pohled od západu. Vpravo dodatečná uzavírací zeď na místě odbouraného dvoubokého závěru bašty, vlevo dům čp. 187. V horní části západní zdi bašty zazděné okno, které bylo zřízeno na místě střelny (foto V. Razím, 1997).

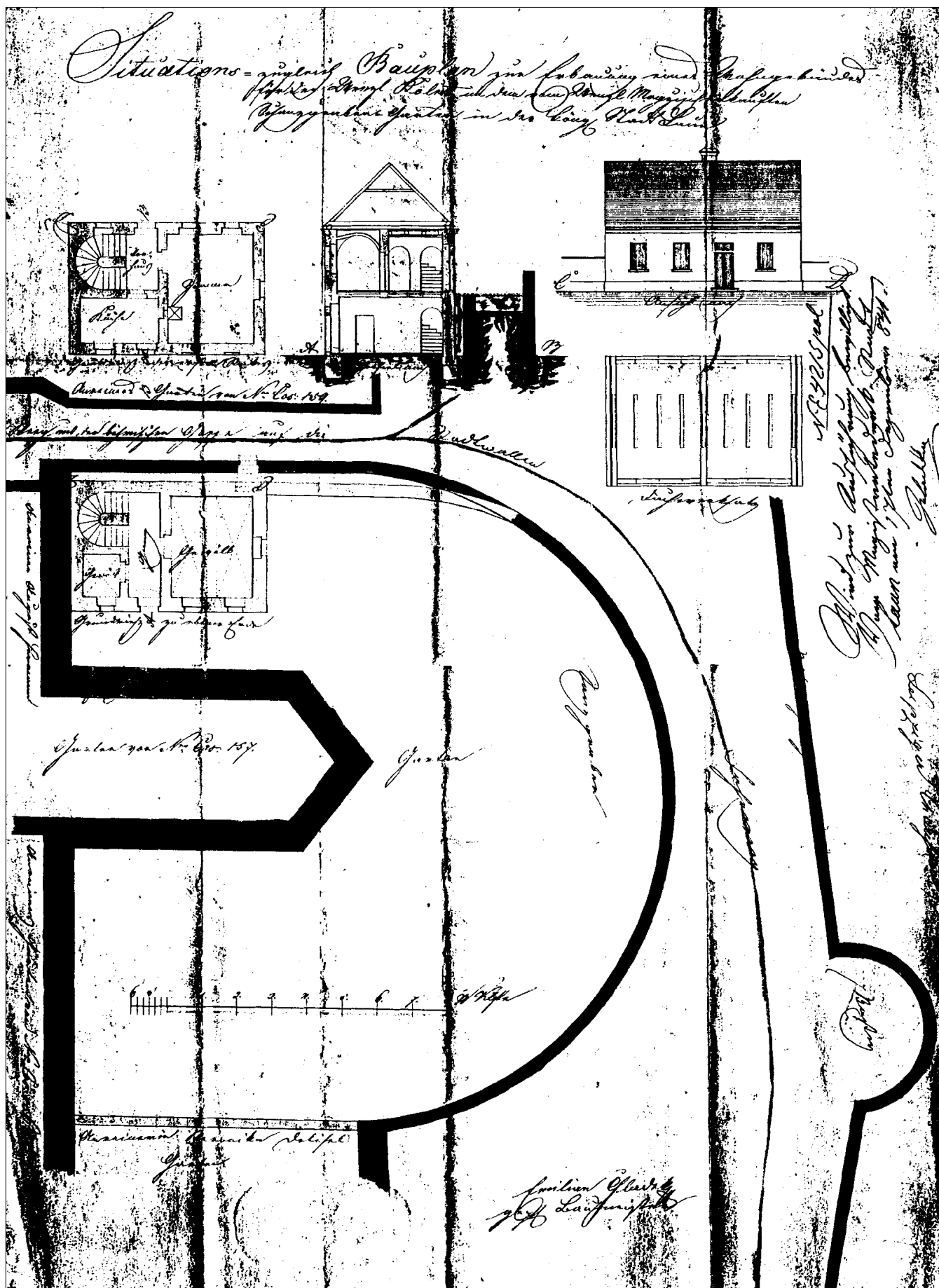
ru zřetelně vymezeného příkopu, širokého kolem 15 až 17 m. Kvůli značné délce bašt byl příkop v jejich nejbližším okolí obloukovitě rozšířen, a vykrajoval tak masu valu. Z plánů jednoznačně vyplývá, že prostřední z těchto bašt, umístěná za čp. 156 a 157, měla hrotitý závěr, jehož strany vzájemně svírají mírně tupý úhel (obr. 11, 12). Podle plánu opevnění z roku 1744 měla stejný půdorys levá z bašt, za čp. 136–37, a patrně i pravá bašta, za čp. 181–182, i když u ní nelze zcela vyloučit zaoblený závěr. Podle nepřerušené linie parkánové zdi na uvedených plánech bychom mohli usoudit, že kromě těchto tří bašt v jižním segmentu parkánové zdi žádné další bašty nestály, jisté to však není. Stejně tak nevíme, zda nějaké bašty byly severně od obou hlavních bran. Severní segment zdi obsahuje půlkruhové bašty a budeme se mu věnovat v kontextu vnější hradby.

Jižní segment parkánové zdi se dochoval v nevelkých fragmentech, jejichž původní stavební podoba byla setřena během novodobých úprav. Jednoznačně nemůžeme stanovit ani základní dimenze hradebního tělesa. Západně od Táboritské ulice má dnes podobu tarasní zdi, jejíž líc byl opatřen řadou opěráků a zásadně přezděn při rekonstrukci v průběhu 70. a 80. let 20. století. Mezi někdejší Zateckou branou a čp. 187 u západní z bašt hradba zanikla nebo její existenci dnes nelze prokázat (zejména pozadí čp. 40). Část původní hmoty zdi nejspíše slouží jako severní z obvodových zdí klasicistního patrového domu čp. 187, vestavěného do příkopu při západním boku bašty, její dnešní stav však jednoznačnou odpověď neposkytuje. V úseku východně od Táboritské ulice lze dochované fragmenty zdi identifikovat s někdejší parkánovou hradbou většinou jen podmíněně. Tak je tomu zejména s úsekem zdi za domy čp. 168–172, kde probíhá tarasní opuková zeď s četnými novodobými úpravami, nejspíše pozůstatek vyzdívký příkopu, z níž parkánová hradba vyrůstala. Sníženina, která je zbytkem příkopu, se dochovala rovněž za domy čp. 179–181.

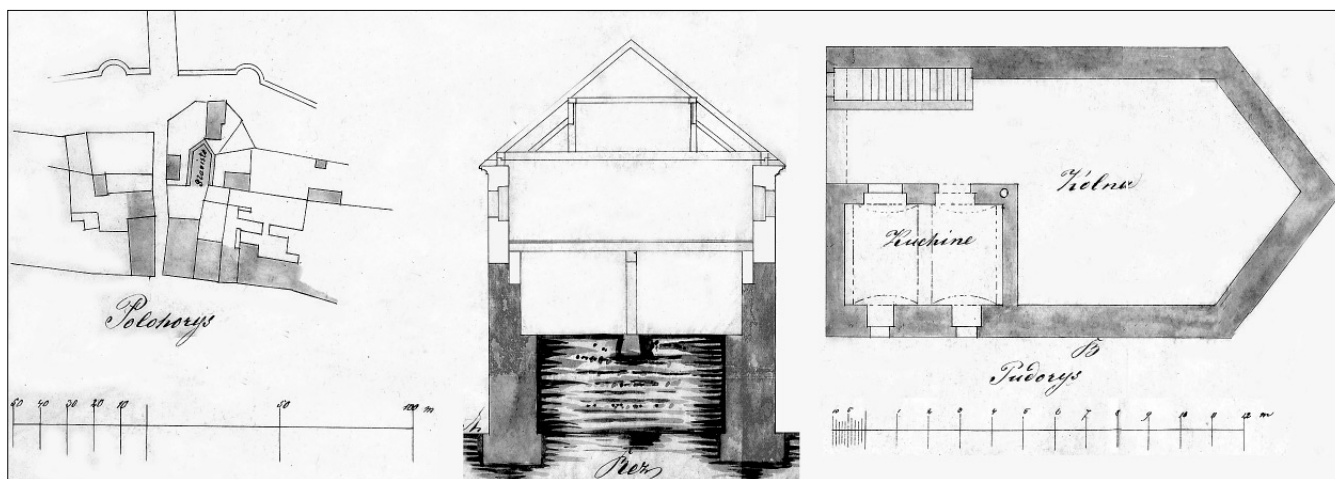
V úseku mezi čp. 179 a 180 stojí asi 6 m dlouhý a v horní části 0,8 m silný úsek zdi s dobře dochovaným jižním lícem z přitesávaného opukového kamene, který lze pokládat za nejlépe dochovaný, originální zbytek parkánové zdi celého jižního segmentu. Na svém západním konci je zakončen provázaným kolmým výběžkem zdiva o minimální šířce asi 2 m, jehož původní podobu, rozsah a smysl však dnes kvůli pozdější přezdínce nemůžeme určit (obr. 13). Může jít jak o opěrný prvek, tak o zbytek bašty. Také zde by snad mohl odpovídat archeologický výzkum. Parkánová zeď je možná přítomna ještě v omítnutých jižních obvodových zdech domu čp. 359 (za koncem parcely čp. 180) a dvorního stavení za čp. 182. Za parcelami domů čp. 179–181 se také dochovala deprese po bývalém příkopu, oproti dnešní ulici

Na valích (v jižním sousedství) kolem 3 m hluboká (obr. 6).

Zatímco doložená bašta za čp. 181–182 zcela zmizela z dnešního povrchu terénu, dochovaly se na jižní straně města pozoruhodné zbytky zbylých dvou parkánových bašt. Bašta za domy čp. 156–157 (resp. za domem čp. 333) v západním sousedství Táboritské ulice měla šířku kolem 9,5 m a maximální délku od vnějšího líce parkánové zdi k hrotu závěru 16 m. Podle plánů byla na vnitřní straně zcela otevřená do parkánu a její zdivo bylo rozděleno do dvou až třech podlaží, vzájemně oddělených rovnými stropy. Mocnost obvodového zdiva spodního podlaží, nacházejícího se v depresi příkopu, dosahovala kolem 150 cm. Na plánu z roku 1879 je spodní podlaží vyplněno zeminou, nelze však tvrdit, že jde o původní stav (obr. 11, 12). Bohužel neznáme původní výšku, způsob horního zakončení a typ a rozmístění střilen. Přestavba na sýpku v 70. letech 19. století ponechala z původní bašty jen spodní části zdiva, které vzhledem k dnešnímu stavu objektu nelze ani přesněji vymezit. Nejasný je také konstrukční vztah bašty k parkánové hradbě. Při jihozápadní straně bašty zůstala část sníženiny příkopu. Bašta za čp. 136–137 se nedochovala v celém půdorysu, neboť její jižní část včetně hrotitého závěru zanikla již před pořízením mapy stabilního katastru. Výsledný obdélný půdorys bašty je přibližně 10,8 m dlouhý a 9,2 m široký. Šířka bašty tedy takřka přesně koresponduje s baštou za čp. 156–157. Interiér bašty je do úrovně plochy parkánu vyplněn zeminou a její boční zdi, silné kolem 130 cm, tuto úroveň přesahují o necelých 200 cm. Na vnějším líci východní zdi bašty lze pozorovat, že originální zdivo z opukových kvádrů sahá právě pouze do úrovně výplně interiéru stavby, zatímco výše byl líc nově přezděn při nedávné rekonstrukci. Stopy střilen v dolní části nejsou patrné. Boční zdi bašty nad úrovní parkánu jsou prolomeny vždy dvěma otvory s nálevkovitými špaletami se segmentovým záklenkem, jejichž druhotné úpravy lze dnes obtížně posoudit.

Obr. 11: Louny, plán novostavby domu čp. 333 z roku 1841 se zakreslením části opevnění s velkou parkánovou baštou za čp. 156-157, rozšířenou částí obezděného příkopu před ní a s jednou z bašt vnější hradby (SOKA Louny, AM Louny, plány 1/11).

Obr. 12: Louny, plán přestavby velké parkánové bašty za čp. 156–157 na jižní straně města na sýpku z roku 1879 (výřez). Situace, půdorys přízemí a příčný řez (SOKA Louny).

Celkově originální je zjevně pouze otvor blíže parkánu na východní straně. Jde o obdélnou, výškově orientovanou střílnu s pískovcovým, na vnější hraně okoseným ostěním, světlosti 70×23 cm. Protější střílna je zazděna a zvenku zakryta štítem domu čp. 187. Oba zbylé vzájemně protilehlé otvory velikosti cca 90×60 cm vymezují tesané díly ostění nejednotné profilace i detailního provedení. Evidentně jde o druhotně použité kamenické články nejasné doby vzniku, jež vymezily okna, která zde v neznámé době nahradila původní střílny. Toto podlaží bašty tedy po ukončení fortifikační funkce sloužilo obytným, či spíše hospodářským účelům. Vzhledem k dnešnímu stavu zdiva nelze povrchovým průzkumem posoudit konstrukční vztah bočních zdí bašty k parkánové zdi. Na obvodu bašty je několik snížených parcel v někdejší příkopu, na jihozápadě snad dokonce s částí opukové vyzdívky obloukovitého rozšíření příkopu. Žádná ze tří bašt jižního segmentu parkánové zdi není zachycena na vedutách města nebo jiných historických zobrazeních.

Podle citovaných celkových plánů města se příkop v obloucích klenul před branami a blíže neznámým způsobem končil na obou stranách města ve svazích nad Ohří. Nad řekou z terénních důvodů jeho existenci nepředpokládáme (obr. 1 – 4).

Vnější hradba a vnější příkop

Podle mapy stabilního katastru, celkových plánů města z poloviny 18. století a několika dalších plánů ležel před příkopem, který na vnitřní straně vymezovala parkánová zeď, mohutný val, jehož vnější stěnu tvořila další hradební zeď (obr. 1, 2, 3, 11, 16). Val před příkopem je takto plány či dochovanými terénními relikty (severozápadně od místa vnitřní Žatecké brány) doložen po obou stranách dvou

Obr. 13: Louny, fragment parkánové zdi za domem čp. 179 na jihovýchodní straně města, v popředí částečně zasypaná deprese vnitřního příkopu (foto V. Razím, 2002).

hlavních městských bran a v celém jižním segmentu fortifikace. Je velmi pravděpodobné, že vznikl současně s vnitřním příkopem. Vnější hradba, obsahující systém půlkruhových bašt s vnitřní otevřenou stranou, je znázorněna na celém obvodu města, pokud k ní počítáme také již zmiňovanou část hradby nad Ohří. Stanovení trasy vnější hradby je poněkud problematické pouze v oblasti severovýchodního ohbí opevnění.

Nejpřehlednější je situace hradby v jižním oblouku fortifikace. Zmíněné plány zde znázorňují asi 20–25 m široký val a nepřerušenu hradbu. Mapa stabilního katastru v ní zachycuje 9 bašt, s využitím obou celkových plánů z 18. století a Chládkova plánu této části města z roku 1836 však dospějeme ke spolehlivému závěru, že zde původně stálo 12 bašt, velmi pravidelně rozmístěných v intervalech kolem 39–44 m (srov. obr. 3 a 16). Na základě uvedených a dalších dílčích plánů byla hradba kolem 1,8–2 m silná a dovnitř otevřená, přibližně půlkruhové bašty měly vnější průměr asi 8–9,5 m. To nasvědčuje tomu, že bašty byly původní součástí zdi, s níž tvořily jedinou, průběžnou konstrukci.

Obr. 14: Louny, část vnější hradby jižně od kostela sv. Mikuláše na oslavné alegorii, vydané u příležitosti narození budoucího císaře Josefa I. roku 1678 (podle Lounský kraj – Regiz, č. 6, 1996, výřez).

Z tohoto jižního oblouku hradby se nám dochovaly jen žalostné zbytky, které neumožňují žádnou další charakteristiku, kromě konstatování, že zeď byla vybudována z přitésané opuky (srov. obr. 6).

Podobně je tomu s výpovědí obrazových pramenů, které se jižní straně města věnují velmi sporadicky. Havránkovy kresby z doby kolem roku 1820, o jejichž spolehlivosti je nutné pochybovat, znázorňují přibližně v úrovni vrcholu valu při vnitřním líci zdi řadu klíčových střílen, podoba horního zakončení zdi je však nejednoznačná. Autor nejspíše zachycuje zakončení prostou stříškou, bez další střeškové úrovně (obr. 40). Bašty hradbu převyšovaly patrně o jedno podlaží, jehož podoba a uzpůsobení k obraně jsou nejasné. Věrohodnější jsou poněkud schematická zobrazení z kalendáře snad z roku 1562 a z oslavného tisku z let 1678 až 1679, které vnější hradbu na jihu znázorňují s krytým hrázděným ochozem, s řadou klíčových střílen v nižší úrovni a s baštami, jejichž kuželové střechy nasedají na patra s hrázděnou stěnou (obr. 14 a 15).

Zhruba uprostřed jižní strany náměstí vybíhala směrem k jihu ulička, přetínající Českou ulici a posléze dosahující hradebního pásma ve východním sousedství prostřední ze zahrocených bašt. Ulička nekončila brankou umožňující spojení s předměstím, ale vedla pouze na „valy“ či do „parkánu“, jak se mnohokrát uvádí v písemných pramenech od 1. poloviny 16. století.²⁸⁾ Lze předpokládat, že jedním z úkolů uličky bylo v případě potřeby umožnit obráncům

28) SOKA Louny, Pozůstalost Štědrý, kt. 4 dle čp. 157 a 159; M. Ebel, cit. v pozn. 3.

Obr. 15: Louny, část vnější hradby jižně od kostela sv. Mikuláše na zobrazení z kalendáře, patrně rok 1562 (podle B. Lůžek, J. Beran, Louny očima věků, Louny 1970, příloha č. 27).

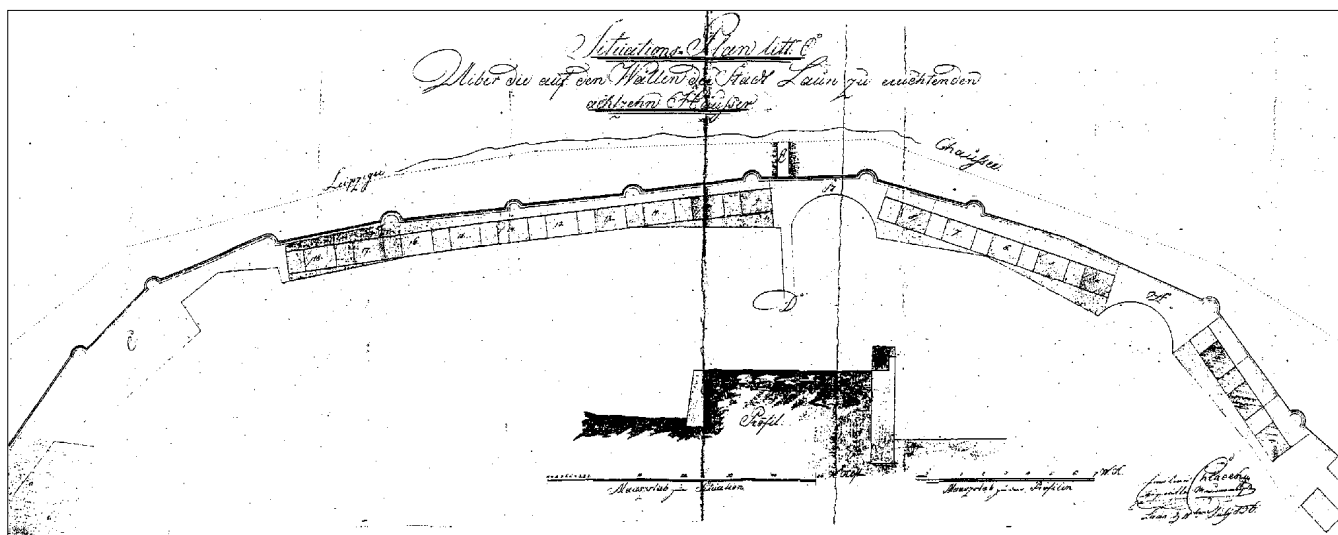
města rychlý přesun do prostoru dlouhé jižní části fortifikace a operativní zaujmutí potřebných bojových pozic. Nelze však vyloučit, že v určitých obdobích ulička sloužila průchodu až na předměstí, respektive do tamějších zemědělsky využívaných pozemků.²⁹⁾

Zejména pruh parcel těsně před jižním segmentem vnější hradby na mapě stabilního katastru spolehlivě dokazuje, že zde probíhal kolem 23 m široký příkop. Stejně svědectví vydávají také oba plány města z 18. století (obr. 1, 2, 3). Příkop se zřejmě v oblouku klenul také před oběma branami, jak naznačil Willenberg, a teprve později v souvislosti s postupným zánikem fortifikační funkce hradeb a rozšířením zástavby na předměstích zde byl zasypan. Zatím nemáme žádné informace o úpravě stěn příkopu, minimálně jeho vnitřní stěna však musela být vyzděna jako substrukce vnější hradby. Existence vnějšího valu na jižní straně města není jednoznačně doložena, zato v okolí bran a zvláště mezi Žateckou branou a mostem Willenberg znázorňuje mohutné valové těleso, na jehož temeno dokonce u paty mostu stoupá schodiště. Cesta od mostu k bráně však jistě vedla při vnějším úpatí valu a koruna valu sloužila v případě potřeby jako další obranná linie.³⁰⁾

Vyšší je naše informovanost o stavební podobě severní části hradby, která se z podstatné části dochovala, byť její pozůstatky prošly poměrně necitlivou rekonstrukcí. Situační plány a ikonografické prameny ukazují, že vnější hradba probíhala od Žatecké brány severovýchodním směrem a nad pravobřežní patou mostu přes Ohři tvořila nápadný výběžek, zakončený podkovovitou, dovnitř otevřenou baštou. Mezi touto baštou a bránou byly další dvě bašty, jejichž přibližně půlkruhový půdorys se rovněž otvíral na městské straně. Bašty byly zhruba pravidelně rozmístěné v rozstupech od 30 do 50 m a rozměry svého půdorysu se podobaly zmíněným baštám na jižní straně města. Pouze severní z nich, vysunutá blíže patě mostu, byla znatelně pro-

29) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 46.

30) Existenci příkopu před vnější Pražskou branou dokládá prostorové určení „mezi mosty u Dolejší brány“ z roku 1572 (B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 49). Nepochybně jsou myšleny mosty přes vnější a vnitřní příkop. Rakovský uvádí, že vnější zeď je na jihu obehnaná nevelkým náspem (srov. pozn. 67).

Obr. 16: Louny, půdorys jižní části vnější hradby s profilem valu. Plán nerealizovaného návrhu zastavět val domky z roku 1836 (SOkA Louny, plány II/37).

stornější. Význam tohoto úseku opevnění byl umocněn jeho úkolem střežit cestu od mostu k městské bráně. Od vysunutí bašty se hradba táhla směrem k východu, sledující přibližně hranu více než 10 m vysokého svahu nad hladinou řeky. Tento severní, přes 500 m dlouhý úsek hradby posilovaly 4 bašty, odpovídající předešlé části hradby. Prameny nasvědčují jejich poněkud nepravidelnému rozmístění a delším kurtinám. Tato skutečnost zřejmě souvisí s podstatně příznivější konfigurací terénu z hlediska obrany města než na jižní straně. První bašta ve směru od západu dodnes stojí za domem čp. 34, tedy ve vzdálenosti více než 120 m od místa, kde se hradba téměř pravouhle lomila ve směru od vysunutí bašty nad mostem. Jakkoli je délka této kurtiny mimořádná,

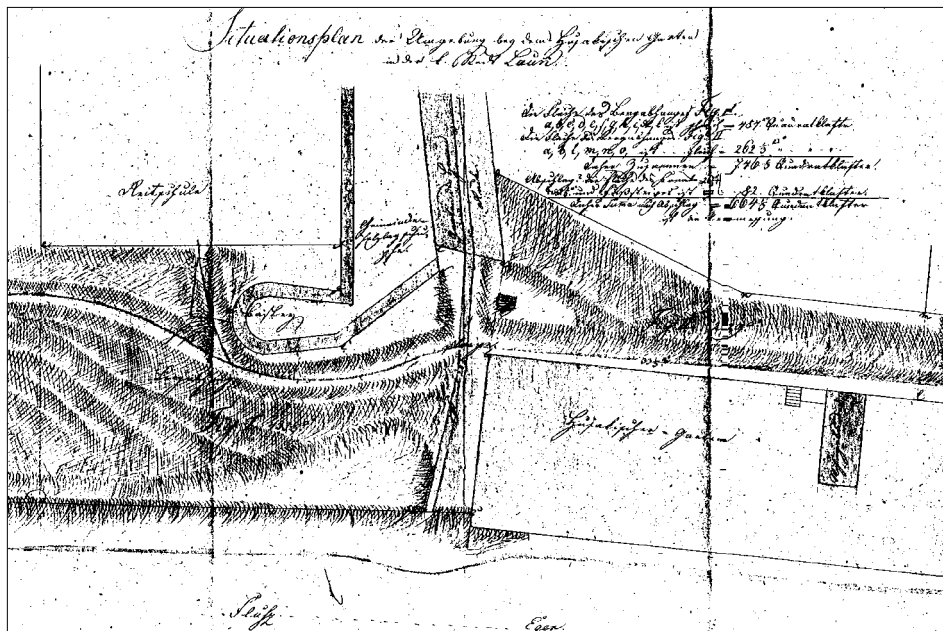
vše nasvědčuje tomu, že je skutečně původní. Souviselo to zřejmě právě s vysunutím bašty nad mostem, které umožňovalo dokonalé flankování hradebního předpolí navzdory tomu, že kurtina měla mírně konvexní průběh. Ve vzdálenosti téměř 120 m východně od bašty za čp. 34 byla umístěna bašta za čp. 57, rovněž dochovaná. Přibližně uprostřed této kurtiny však hradbu prolomovala branka, umožňující přístup k mlýnům na břehu řeky. Podle celkových plánů města a zejména podle Willenbergovy veduty měla tato branka pozoruhodný půdorys, patrně související se složitějším stavebním vývojem. Vnější hradbu zde přerušovala přibližně čtvercová věž, o délce strany asi 10 m. Severní průčelí věže tvořilo součást kurtiny přicházející od západu, jinak tomu však bylo na opačné, východní straně věže. Zde kurtina poněkud předstupovala před průčelí věže a v krátkém kolmém úseku se napojovala na její severovýchodní nároží. Právě krátký spojovací úsek hradby zřejmě prolamo-

Obr. 17: Louny, část vnější hradby na severní straně města v pohledu od Ohře. Vpravo jedna z půlkruhových bašt, vlevo úsek kurtiny se dvěma velkými klíčovými střelnami. V pozadí dům čp. 72 (foto V. Razím, 1997).

val vlastní útvar branky. Toto řešení umožňovalo cestě šikmo stoupající z říčního břehu lépe projít hradbou, stejným způsobem pak překonat parkán a teprve poté se stočit směrem k jihu, projít brankou v hlavní hradbě a dospět uličkou na náměstí. Záhyb hradby s brankou měl rovněž funkci flankovacího prvku, který kurtinu mezi baštami za čp. 34 a 57 rozděloval na dva přibližně stejné úseky, dlouhé kolem 60 m.

Další dvě bašty, z nichž jen východní se dochovala, zaujaly polohu za domy čp. 66 a 70–71, takže spolu s předešlou baštou vymezovaly dvě kurtiny dlouhé asi 65 m. Východně od bašty za čp. 70–71 byla vnější hradba prolomena další brankou, kterou Willenberg nazývá „Dolejší“ fortanou. Dnes jen přibližně můžeme stanovit její umístění za domy čp. 166 až 167. Stavební podoba fortany není zcela jasná, neboť ji nezachycují plány a jediným svědectvím o ní je Willenbergova veduta. Podle této kresby zde hradba zřejmě

Obr. 18: Louny, situační plán severovýchodní části městského opevnění z roku 1835 s velkou baštou vnější hradby (SOKA Louny, AM Louny, sign. 1/5/40/6, kt. 63).

Obr. 19: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby v pohledu od východu. Snímek z roku 1875, výřez (SÚPP Praha).

tvořila podobně jako u branky k mlýnům pravoúhlé odskočení, vlastní portál však nebyl umístěn v krátkém kolmém úseku zdi, ale v jeho východním sousedství.

Velmi komplikované bylo utváření městské fortifikace v oblasti jejího severovýchodního ohbí. Jeho rekonstrukce

na základě plánů a Willenbergovy kresby bohužel nemůže být bezvýhradná. Východně od posledně uvedené fortny se vnější hradba obloukem stáčela k jiho-východu a navazovala na zeď, kterou označujeme jako parkánovou. V místě tohoto navázání se nacházelo severní vyústění východní části vnitřního městského příkopu, do něhož byla vložena k severu vystupující hranolová bašta. Baštu lze pokládat za zakončení zřejmě oboustranně vyzděného příkopu, které umožňovalo efektivní flankování exponované části hradeb. Ve východním sousedství tohoto prvku stála dodnes ve fragmentu dochovaná velká protáhlá bašta, která svým půlkruhovým závěrem směřovala k východo-severovýchodu. Na jižní straně

bašta navazovala téměř pravoúhlým záhybem na úsek vnější hradby vedoucí k Pražské bráně a na severu v tupém úhlu na úsek zdi, jenž ukončovala zmíněná pravoúhlá bašta. Krátká nízká zeď probíhala podle Willenberga ještě níže ve svahu k Ohři, mezi hranolovou baštou a severním bokem zaoblené bašty.

Celkovou stavební podobu severní části vnější hradby nám velmi věrohodně a detailně nabízí Jan Willenberg (obr. 5 a 7). Hradba v jeho době ještě probíhala nad svahem, který byl značně prudký a neschůdný. Na několika místech lze v patě zdi nalézt zaklenuté otvory, jimiž z města nepochybně vytékala odpadní voda do řeky. Hradba vrcholila krytým střeleckým ochozem s hrázděnou vnější stěnou, poněkud předstupující před líc zdiva. Z této stěny zhruba uprostřed délky některých kurtin vystupovaly drobné arkýře s jehlancovými stříškami, přispívající spolu s baštami ke křížovému postřelování hradebního předpolí. Ve větším počtu se arkýřky uplatňovaly také na delší kurtině bez bašt východně od mostu. Pod ochozem lze v hradbě pozorovat řadu střílen, o nichž na základě dochovaných exemplářů víme, že měly tzv. klíčová ostění. Ve dvou až třech podlažích se střílny uplatňují také na baštách. Zvláště výrazně kreslíř střílny znázornil na vysunuté baště nad patou mostu. Průstřelnice zde zřejmě měly odlišný tvar. Na severovýchodní baště naopak zachytil drobnější střílny seskupené do dvojic, které se skutečně zčásti dochovaly. Zdivo bašt podle Willenberga dosahovalo přibližně úrovně stříšky ochozů kurtin, jen bašta nad patou mostu a na severovýchodě byla zřejmě poněkud vyšší. Vysoké střechy bašt měly buď kuželovou nebo valbovou vazbu a vyrůstaly z přesazených hrázděných polopater, ojediněle (severně od Žatecké brány) obohacených o vystupující arkýř. Nejvýraznějším z těchto prvků severní části vnější hradby byla zmíněná několika-podlažní věž při fortně k mlýnům, z jejíž vysoké valbové střechy vyrůstalo několik štíhlých věžek.

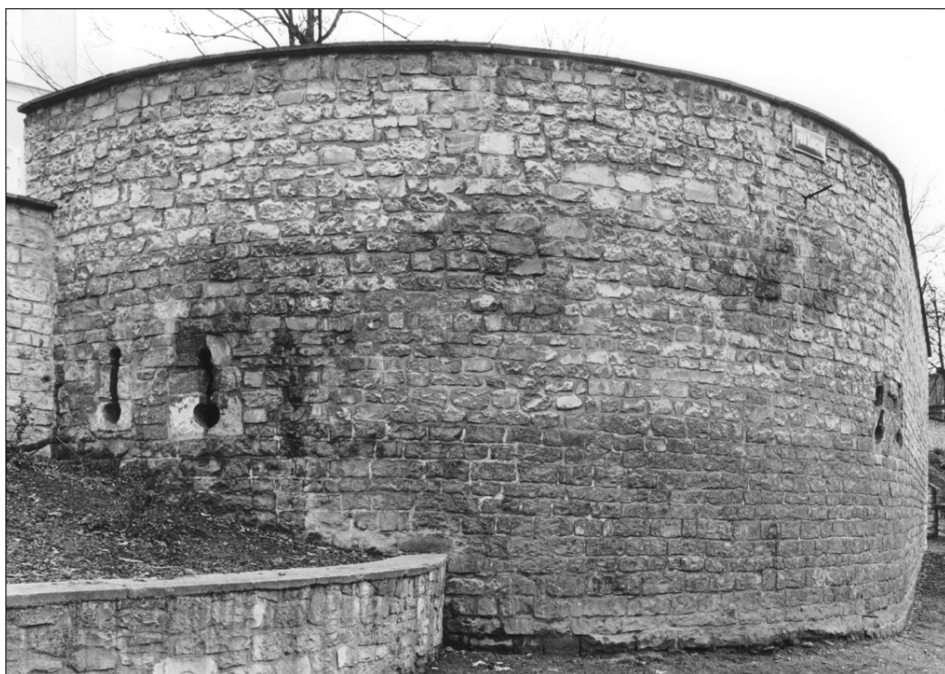
Z vnější hradby na severní straně města se dochovaly úseky kurtin a části některých bašt, v žádném místě zde však zdivo nedosahuje původní výšky (obr. 6). Hradební

úseky postihla poměrně necitlivá sanace přibližně před dvaceti lety, při které došlo k rozsáhlým výměnám líců. Četné opravy, vysprávky líců či opěrné pilíře zde však ze statických důvodů a kvůli malé odolnosti stavebního kamene byly provedeny již předtím. Na částech kurtin, které jsou prokazatelně původní, stojí za zvláštní pozornost především několik skutečností. Zeď je založena za pomoci vynášecích pasů, které se však neuplatňovaly v příliš pravidelném a hustém sledu a byly vynechány zřejmě tam, kde se zakládalo přímo na nerovný povrch skály.³¹⁾ Základy zdi ležely v úbočí svahu, podstatně níž oproti úrovni terénu uvnitř linie hlavní hradby, a vzniklý prázdný prostor patrně vyplňovala uměle navezená zemina. V horní části asi 180 cm silné zdi byly osazeny poměrně velké klíčové střílny v segmentově klenutých nikách, rozmístěné – pokud lze posoudit – v pravidelných intervalech o délce kolem 4,5–5 m. Soudíme, že střelci stáli přímo na uměle vytvořeném povrchu terénu při vnitřním lici zdi. Přesný tvar a sklon středověkého terénu mezi hlavní a vnější hradbou však neznáme, nepochybně zde došlo k jeho novodobému zvýšení. Teprve nad těmito střílnami probíhal ochoz.

Bašty na severní straně města prošly různě rozsáhlými novodobými úpravami, které z převážné míry zastřely jejich původní dispozici a konstrukční detail, poskytující možnost posouzení stavebního vývoje a funkčního uzpůsobení. Dvě bašty severně od Zatecké brány byly už v klasicismu přestavěny na obytné domy, přičemž zmizely všechny střílny, vnitřní konstrukce i další detaily, rozsáhlé partie líců zdíva byly přezděny a na městské straně vznikla uzavírací zeď. Vysunutá bašta nad mostem zanikla, bašta za čp. 34 prošla rasantní přestavbou a z bašty za čp. 66 se dochoval jen malý zbytek. Bašty za čp. 57 a 71 stojí v rozsahu svých někdejších přízemí, jejichž interiéry ležely o podlaží níže oproti předpokládané úrovni parkánu uvnitř hradby. U první z těchto dvou bašt se dochovala obdélná, na výšku situovaná střílna v ose půdorysu, zatímco původní tvar

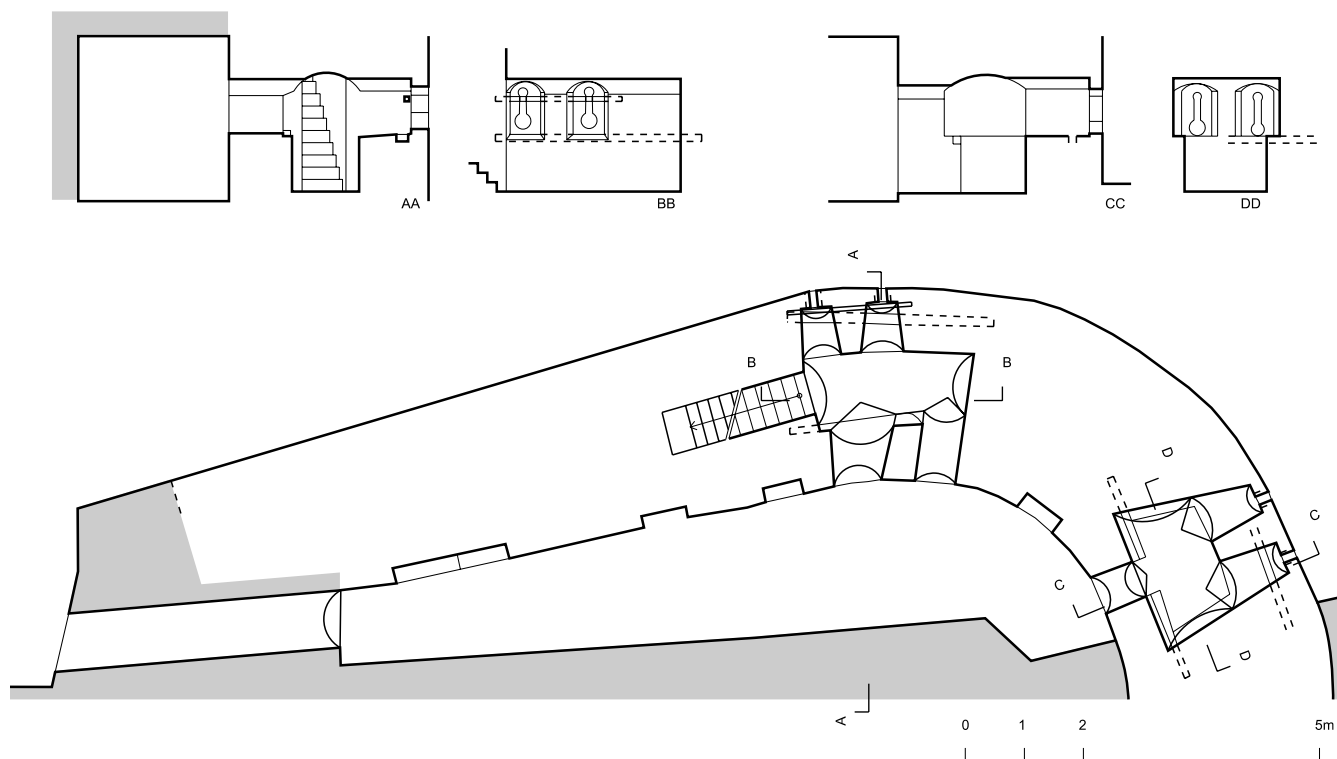
Obr. 20: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby v pohledu od východu. Stav v průběhu bourání horní části stavby. Dobře jsou patrné střílny a celoplošná omítka. Snímek kolem roku 1900 (SÚPP Praha).

Obr. 21: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby v pohledu od východu (foto V. Razím, 2000).

dvou postranních střílen není jistý. Druhá bašta dnes vykazuje pouze relikv klíčové střílny na východní straně. Klíčová střílna je doložena také na baště za čp. 34. Všechny zmíněné bašty mají takřka jednotný průměr přibližně 10 m. Tam, kde to lze posoudit, nasvědčuje stavební detail bašt, mezilehlých kurtin i dochovaných středověkých exemplářů střílen příslušnosti k jednotnému stavebnímu dílu. Problematická je doba vzniku subtilní hranolové věže za čp. 575, patrně související s někdejším městským pivovarem či vodovodem. Věž jistě nebyla součástí systému opevnění a není zachycena ještě na Willenbergově vedutě, i když její sta-

31) Patrně je zachycuje i Willenberg (srov. str. 5).

Obr. 22: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby, zaměření dochované části stavby. Půdorys přízemí a detaily střilnových komor (zaměření V. Stodola, 1997, doplnění V. Razím a J. Klempíř, 2002).

vební podoba nasvědčuje období nepříliš vzdálenému umělcově návštěvě v Lounech.

Nesporně nejzajímavější a relativně nejlépe dochovaná je velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby, východně od dnešního domu čp. 1017 (obr. 18 – 25). Stojí z ní však pouze necelá severní polovina půdorysu v rozsahu přízemí, původně založeného ve svahu k Ohři. Podle plánů měla bašta protáhlý půdorys s půlkruhovým závěrem a její boční zdi se směrem do města sbíhaly. Zadní strana byla otevřená, přitom však velmi úzká, neboť na severní část obvodové zdi bašty navazoval v tupém úhlu výše zmíněný úsek hradby. Dochovaná část obvodové zdi bašty je v palebně exponovaném závěru téměř 3,5 m silná, boční zeď se však směrem k západu poněkud zužuje. Interiér přízemí má dnes strop a jižní stěnu z betonu, zaoblená stěna vlastního fragmentu bašty vykazuje několik druhotných svislých jizev, jejichž smysl je nejasný. Na západním konci byla obvodová zeď při novodobé úpravě poněkud prodloužena a kolmo uzavřena vůči terénnímu svahu. Přitom zde byla zřízena nová přístupová chodba. Velká mocnost obvodové zdi umožnila pojmout dvě střilnové komory, existence dalších střiln v přízemí není pravděpodobná kvůli umístění bašty ve svahu. Obě komory byly přístupné z prostoru přízemí a severní z nich se zároveň vcházelo na schodiště v síle zdi, které stoupalo do vyššího podlaží. Existence tohoto schodiště může naznačovat, že přízemí bylo původně klenuté. Stejná komora se směrem do hlavního prostoru přízemí otvírala vedle vchodu ještě segmentově sklenutým oknem s mírně šikmými špaletami. Obě komory obsahují dvojici nik se střilnami neobvyklého tvaru. Jde v podstatě o klíčové střilny, jejichž horní konec se však rozšiřuje do menšího kruhu. Otvor tak má dvě průstřelnice nad sebou, větší dole a menší nahoře (průměr 21–27 a 13–16 cm). Tomu také odpovídají dvě různě silné dubové přičle pro zaklesnutí

hákovnice při vnitřní straně střilnových otvorů. Tyto přičle byly zhotoveny pro obě střilny v komoře z jediného kusu dřeva, dolní z nich v severní komoře bylo přitom možno v případě potřeby celou zasunout do masy zdiva.³²⁾ Další trámký stavitel napevno zazdil na zadní straně komor – v severní v úrovni parapetu zmíněného okna a ve východní napříč vstupnímu otvoru. Výškově tyto trámkce odpovídají úrovni parapetů vlastních střilnových nik. Tyto trámký pravděpodobně sloužily k upevnění – lafetáži zadní části palné zbraně, jejíž hlaveň druhým koncem spočinula v dolním otvoru střilny. Právě z tohoto důvodu zřejmě bylo možno odsunout ze střilnových nik trámec určený pro zaklesnutí háku. Odskok v síle zdiva v úrovni zadního trámkce provedený na stěnách východní komory snad rovněž souvisí s konstrukcí lafetáže, zároveň však teoreticky umožňoval v případě potřeby umístění podlahy, z níž byly lépe využitelné horní průstřelnice. Pozoruhodná je také skutečnost, že trámec ve východní komoře trvale přetínal vstupní otvor. Toto zdánlivě nepraktické řešení lze patrně vysvětlit tím, že tento otvor (u severní komory zmíněné okno) byl potřebný v souvislosti s obsluhou zbraně či tvarem a rozměrem lafetáže. Úkolem vstupů a okna zřejmě bylo také odvětrávání kouře ze střelného prachu, který by pak musel být z ústředního prostoru odveden jedním nebo několika komíny. Palebných komor přízemí bašty tedy bylo možno podle potřeby využít jak pro lehké, ruční palné zbraně (hákovnice), tak pro rozměrnější zbraně větší ráže a delšího doštrelu. Zřejmě to souviselo s exponovanou nárožní, částečně vysunutou polohou bašty, vhodnou ke kontrole říční hladiny a obou jejích břehů. Podle dochovaných fotografických snímků a Willenbergovy veduty (obr. 7, 19, 20) se

32) Zda tomu stejně bylo také u východní komory, nelze s jistotou rozhodnout, je to však pravděpodobné (srov. obr. 22).

střílny o dvou otvorech samostatně či v páru uplatňovaly také v 1. a 2. patře bašty, zatímco podobu a rozmístění střílen v předsazené hrázděné stěně podstřešního podlaží nelze stanovit.

Pražská neboli Dolní brána

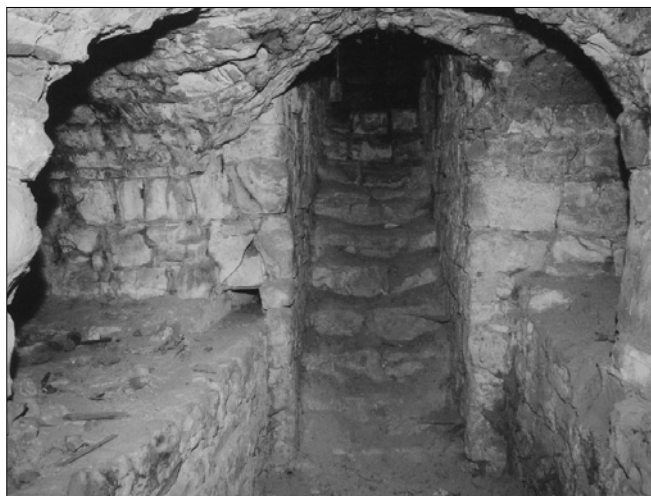
Tato brána sloužila příchozím od východu, od hlavního města země. V soulase s výše nastíněnou skladbou fortifikace měla více částí.

Původní, nejstarší bránu musíme situovat do linie hlavní hradební zdi, jejíž polohu jsme se pokusili určit výše. Stavební podobu této brány neznáme, hypoteticky se jí mohou týkat údaje o přestavbě a boření v branském systému v 60.–80. letech 16. století.³³⁾ V prostoru mezi předpokládanou hlavní hradbou a parkánovou zdí zachycují oba plány města z 18. století kvadratický průjezdní útvar, nepochybně bránu (obr. 1, 2). Je však obtížné stanovit, zda jde o nějakou zbylou část vnitřní brány, případně jejího předbraní, nebo bránu, jež vznikla jako pevná součást parkánové zdi. Mapa stabilního katastru již bránu neznázorňuje. Před touto branou plány z 18. století shodně zachycují stavbu takřka kruhového půdorysu, kterou můžeme celkem spolehlivě považovat za plošně nevelký barbakán. Zdá se, že oblý plášť tohoto prvku nepřiléhal přímo k čáře parkánové zdi, ale byl od ní mírně předsunut prostřednictvím jakéhosi spojovacího krčku. Vstup do barbakánu od východu zřejmě vedl jen prostým portálem, věžová stavba zde není doložena (obr. 1, 2). Příkop před parkánovou zdí byl kvůli barbakánu obloukovitě rozšířený a přepažený mostem. Na vnějším konci mostu ležela poměrně prostorná plocha tvořená úsekem temene valu, jenž zevnitř přiléhal k vnější hradbě. Součástí této hradby pak byla vnější brána, o jejíž podobě máme poměrně přesnou představu, neboť byla zbořena teprve roku 1861 a předtím několikrát nakreslena a také zaměřena.³⁴⁾

Bránu zachycuje mapa stabilního katastru i oba plány města z 18. století, Willenbergova veduta, Šemberovy kresby z roku 1822, zhruba stejně staré zobrazení Havránkovo, zaměření z roku 1833 a další, již méně přesné či spolehlivé prameny (obr. 1, 2, 3, 7, 26 – 29). Vlastní bránu představovala průjezdní věž o rozměrech půdorysu přibližně 10 × 6,3 m, jejíž průčelí byla vyzděna z kvádrů. Nad vysokým, patrně valeně klenutým průjezdem věž nesla podle zaměření a Šemberových kreseb jedno zděné patro, jehož obvodová zeď na městské straně byla slabší než ostatní zdi. Na ně dosedalo do všech stran rozšířené podlaží s hrázděnými obvodovými stěnami, korunované vysokou střechou se zvoničkou na hřebeni. Podobně bránu zachytil Willenberg, avšak se zdívkou patrně poněkud vyšší a s vysokou dlátovou střechou s nárožními vížkami. Šemberou ztvárněné hrázděné podlaží i střecha tedy s největší pravděpodobností nejsou totožné s těmi, jež při své návštěvě v Lounech spatřil Willenberg. Z jednotlivých průčelí bylo nejzajímavější východní, otočené vstříc příchozím do města. Lomený portál vjezdu měl prosté nečleněné stojky, které byly součástí soklové části věže, zatímco samotnou archivoltu na hraně zdobila výrazná profilace. Archivoltu navíc lemoval téměř čtvercový obdélný rám podobné profila-

Obr. 23: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby. Průhled z někdejšího hlavního prostoru přízemí do severní palebné komory. Vpravo vchod, vlevo okenní otvor do komory, v pozadí dvojice střílen s fragmentem horní dřevěné přičle pro zaklesnutí hákovice (foto V. Razím, 2002).

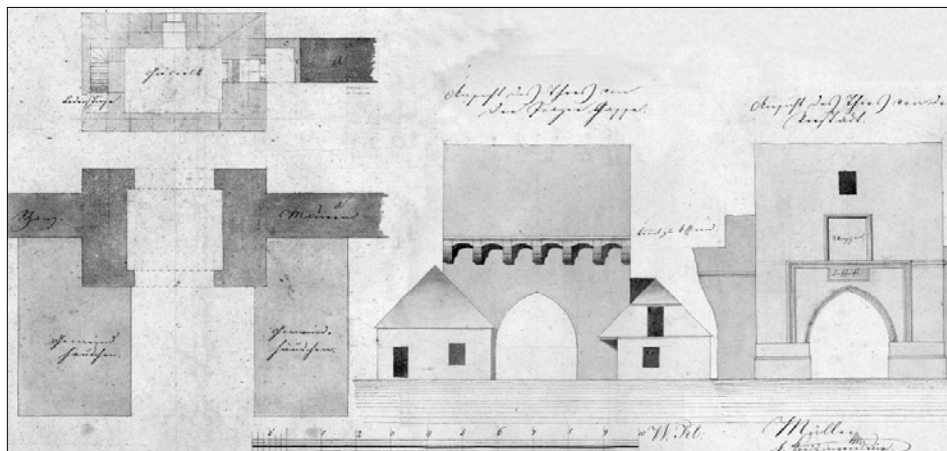
Obr. 24: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby. Severní palebná komora v pohledu od východu. Vpravo nika dvojice střílen, vlevo okno s lůžkem a kapsou zaniklého trámku, uprostřed schodiště do patra (foto V. Razím, 2002).

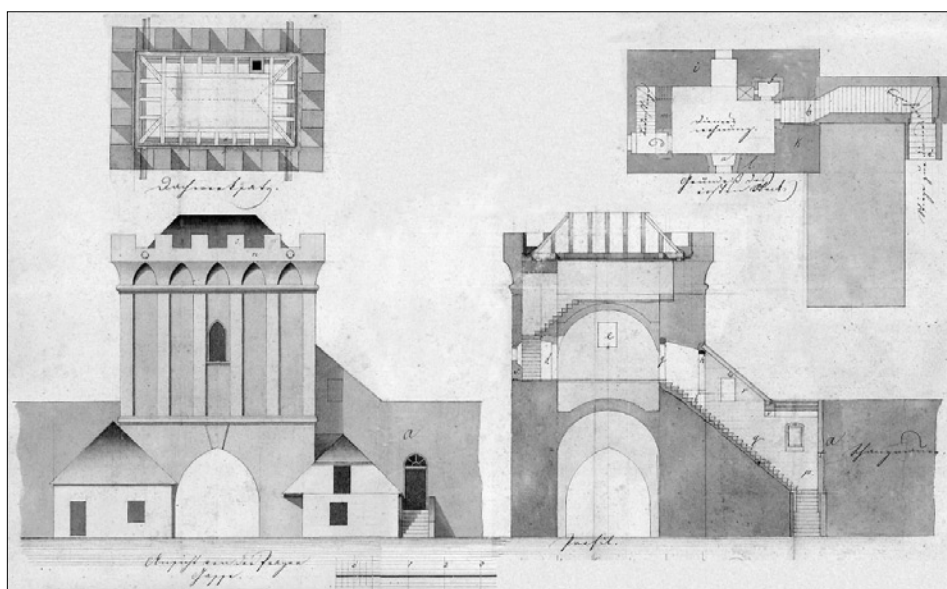
Obr. 25: Louny, velká bašta na severovýchodním nároží vnější hradby. Východní palebná komora v pohledu od jihu. Vpravo nika dvojice střílen, vlevo stěna se vstupem a s lůžkem zaniklého trámku, uprostřed severní stěna s vodorovným ústupkem v úrovni parapetu střílnové niky a trámku (foto V. Razím, 2002).

33) B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 47–48, a níže v textu.

34) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

Obr. 26: Louny, Pražská brána vnějšího barbakánu, zaměření z roku 1832. Půdorys přízemí a 1. patra, vnější a vnitřní průčelí (SOKA Louny, AM Louny, plány I/8).

Obr. 27: Louny, Pražská brána vnějšího barbakánu, nere realizovaný plán přestavby z let 1832–1833. Vpravo půdorys 1. patra a řez s pohledem k východu (SOKA Louny, AM Louny, plány I/8).

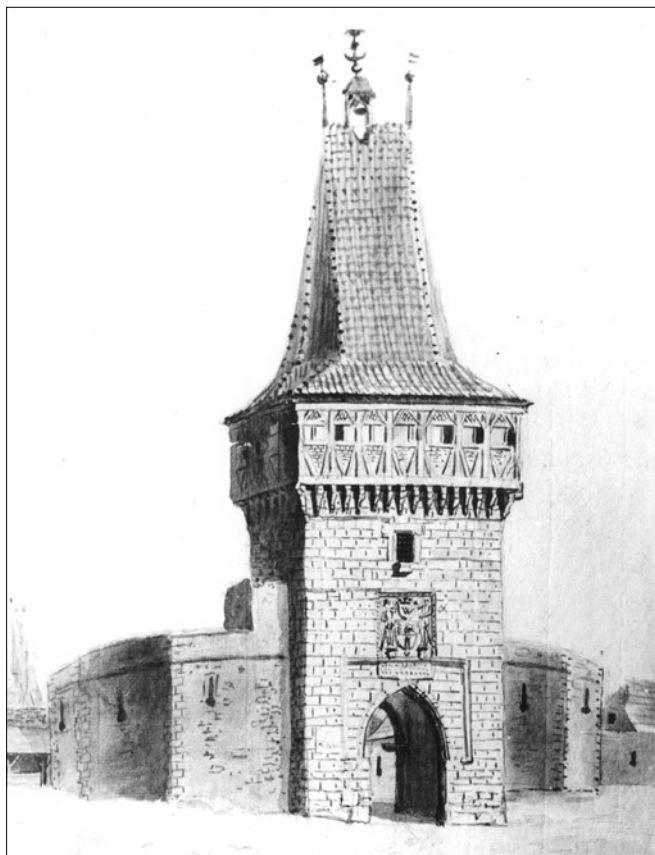
ce, jenž byl dole ukončen krátkými vodorovnými úseky v úrovni soklu. Tento rám zjevně nesouvisel s padacím mostem, s nímž členění fasády ani nepočítalo. Pod nadpražím rámu byla osazena nápisová deska, zatímco nad rámem poutal pozornost rozměrný reliéf s městským znakem, který nesou dva zbrojnoši a završuje korunovaný štít s vladařským emblémem W.³⁵ Úseky hradby navazovaly na boční strany věže poněkud blíže k vnějšímu průčelí věže, na jejíž flankovací funkci stavitel nepomýšlel. Hradba na obou bocích brány tvořila v půdorysu konvexní oblouky, ve své křivce několikrát zalomené, které věž vysunovaly do popředí před vlastní hradební prstenec. Tyto oblouky nejspí-

35) R. Wunš, Dějiny svobodného královského města Loun od počátku až do dob novějších, Praha 1868, s. 106, uvádí tento přepis nápisu: EXAUDI DEUS NOSTER ORATIONEM SERVI TUI, APPERI OCULOS TUOS, ET VIDE CIVITATEM HANC AVERTATURQUE OBSCRO IRA TUA ET FUROR TUUS A CIVITATE ISTA. B. Matějka, cit. v pozn. 1, s. 19, uvádí přepis s drobnými odlišnostmi: EXAUDI DEUS ORATIONEM SERVI TUI APERI OCULOS TVOS ET VIDE CIVITATEM HANC AVERTATURQUE OBSCRO IRA ET FVROR TVVS A CIVITATE ISTA. Překlad: Vyslyš Bože modlitbu sluhů svého, otevři své oči a pohled na toto město. Prosím Tě, odvrát svůj hněv a zlobu od tohoto města. Relikty výzdoby zbrojené brány, dochované údajně v lounském muzeu (srov. B. Røedl, cit. v pozn. 1), jsou dnes ve skutečnosti neznámé.

še dosahovaly až k vyklenuté části vnitřního příkopu před barbakánem, pokud dokonce tento příkop nějakým způsobem nepřepažovaly (srov. obr. 3).

Vznikl zde tak druhý barbakán, tvarově poněkud neobvyklý a oproti prvnímu podstatně prostornější. Jeho plášť byl mírně vyšší a patrně také silnější než navazující vnější hradba, ale v detailu s ní stejně provedený. Přibližně v úrovni 1. patra brány byla jednotlivá pole v půdorysu se zalamujícího pláště barbakánu opatřena velkými kličovými střílnami, které se uvnitř otvíraly do segmentově klenutých nik (srov. obr. 29 vpravo). Nelze zodpovědět, zda se střílny uplatňovaly také v úrovni přízemí, je to však velmi pravděpodobné. Nad střílnami byl vnější líc zdí pláště rozdělen vodorovnou profilovanou římsou, probíhající poněkud níže než úroveň ochozu na vnitřní straně. Willenberg barbakán zachycuje se zastřešeným ochozem s hrázděnou čelní stěnou, pod níž můžeme rozeznat řadu střílnových otvorů. Pozoruhodná je skutečnost, že tato relativně přesná a detailní kresba neznázorňuje dlouhou horizontálu zmíněné římsy na plášti barbakánu, ačkoli členění sousedního vstupního průčelí brány autor zachytil vcelku přesně. Nejspíše je to způsobeno tím, že

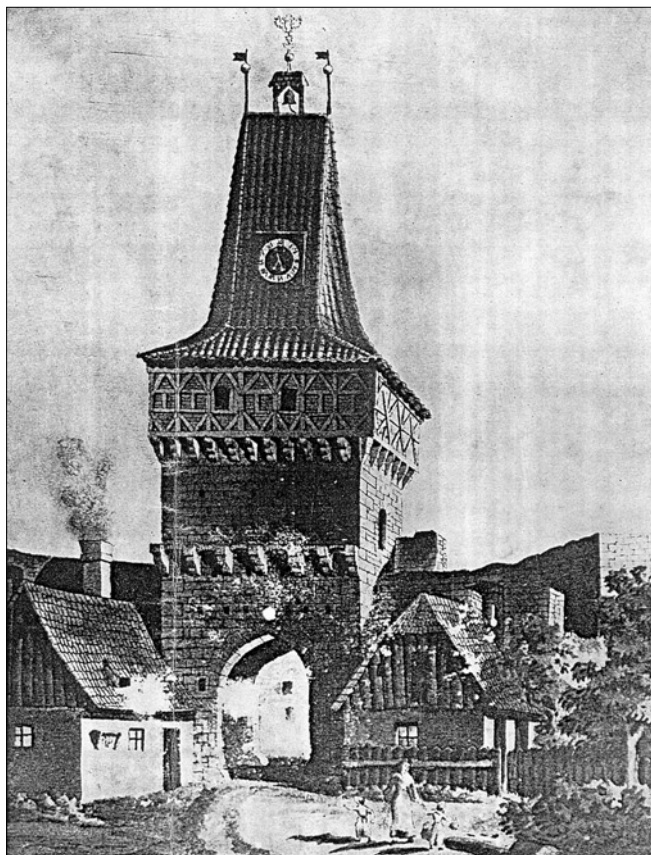
římsa probíhala poměrně těsně pod hrázděnou stěnou ochozu a unikla kreslířově pozornosti. Šemberovy kresby i Havránkovo zobrazení znázorňují na koruně pláště barbakánu těsně při boku věže brány fragment slabší zdi, který je na jižní straně zakončen nápadně rovnou, svislou plochou, zjevně sahající až k úrovni ochozu (obr. 28 a 29). Uvedená podoba této plochy navozuje možnost, že nevznikla náhodně či druhotně v důsledku destrukce, ale že šlo o původní špaletu otvoru, který slabší zdi procházel. Výpověď uvedených pramenů lze tedy vysvětlit v podstatě dvěma způsoby: Obvodová zeď barbakánu byla již od svého vzniku zakončena ochozem s předprsní zdi, pročleněnou otvory procházejícími do předsazené části ochozu s hrázděnou stěnou. Dřevěné nosníky této stěny byly patrně podepřeny šikmými vzpěrami, které dole dosahovaly k průběžné římsě. Snad proto, že se římsa nacházela těsně pod spodní úrovní hrázděné stěny, neobjevuje se na Willenbergově kresbě. Hrázděná stěna předstupující před líc zdi barbakánu byla uzpůsobena nejen k frontální střelbě a flankování z věžiček, jejichž existenci naznačuje Willenberg, ale také ke střelbě a vrhání předmětů ve svislém směru. Zůstává otázkou, zda zděná předprseň ochozu byla v detailu provedena tak, aby mo-

Obr. 28: Louny, Pražská brána s vnějším barbakánem, pohled od jihovýchodu. J. Šembera, 1822. Muzeum Vysoké Mýto (foto H. Floriánová).

hla plně sloužit obraně barbakánu nezávisle na hrázděné konstrukci, lze to však předpokládat. Podle druhého možného výkladu byla zeď zakončena pouze ochozem nesoucím zastřešenou chodbu s hrázděnými stěnami a předprsní zídka byla vybudována dodatečně, nejspíše po zániku této chodby. Do 1. patra brány se podle plánů a zobrazení, jež máme k dispozici a jejichž interpretace není bez problémů (srov. obr. 26 a 27), patrně vstupovalo z ochozu obvodové zdi barbakánu na jižní straně a do vyššího podlaží bylo možno vystoupat schodištěm v síle severní zdi věže. Vstup na schodiště byl umístěn mimo ochoz pláště barbakánu, neboť byl nejspíše napojen na pavlač probíhající přes městské průčelí věže a propojující ochozy na obou stranách. Pavlač nesla řada zdobných vicedílných krakorců, spojených segmentovými obloučky (srov. obr. 29). K rekonstrukci některých detailů může přispět srovnání s níže popsanou Žateckou branou.

Jak jsme již uvedli, nebyla brána vnějšího barbakánu vybavena padacím mostem ani hřebenem a spoléhala pouze na pevnost svých vrat. Tato skutečnost vede k předpokladu, že stavitel počítal současně s vybudováním vnějšího předsunutého prvku, který měl za úkol chránit vjezd brány a její reprezentativní průčelí. Podle Willenbergovy veduty lze soudit, že vnější městský příkop se obloukovitě klenul těsně před pláštěm barbakánu a jeho branou. Uvažovaný předsunutý prvek je proto třeba hledat nejspíše na valu před příkopem nebo v prostoru příkopu. Mohla by jím být drobná stavba zaznamenaná uvedeným umělcem vlevo od portálu brány nebo objekt segmentového půdorysu znázorněný před branou na plánu města z roku 1744 (srov. obr. 7 a 1).

Obr. 29: Louny, Pražská brána vnějšího barbakánu, pohled z městské strany. Neznámý autor patrně podle ztracené předlohy J. Šembery z roku 1822 (podle B. Lúžek, J. Beran, cit. u obr. 15, č. 71).

V době vrcholného rozvoje městské fortifikace můžeme tedy systém Pražské brány rekonstruovat takto: Předsunutá brána či předbrání na vnějším valu či v příkopu – most přes vnější příkop – brána vnějšího barbakánu – most přes vnitřní příkop – vnitřní barbakán – celek brány v úrovni hlavní a parkánové hradby.

Žatecká neboli Horní brána

Tato brána byla umístěna na západní straně města a sbíhaly se před ní významné cesty od Žatce, Chomutova a Mostu. Stejně jako Pražská brána byla také tato vícedílná.

Jak jsme se výše pokusili zdůvodnit, stála brána v hlavní hradbě na rozhraní domů čp. 10 a 11 v Žatecké ulici. Podle předpokládaného negativu na domu čp. 10 byla nejspíše průjezdní věž. Brána zanikla nebo pozbyla své funkce nejpozději v průběhu 1. poloviny 16. století. Zodpovědět nemůžeme otázku, zda tato brána měla nějaké předbrání nebo v úrovni parkánové zdi stál samostatný prvek. Podle plánů města z 18. století a mapy stabilního katastru (srov. obr. 1 až 3) vybíhal z linie parkánové zdi v ose brány směrem k západu obloukový útvar, který lze interpretovat jako barbakán. I když je celkový tvar tohoto prvku dosti nejasný, zjevně odlišný od Pražské brány, potvrzuje jeho existenci také souhlasně vyklenutý příkop před ním. V čele uvažovaného barbakánu byla vetknuta hranolová průjezdní brána, kterou lze přesněji lokalizovat podle domu čp. 146 (stav. parcela 194), o němž se roku 1673 uvádí, že stojí ve východním sousedství „brány hořejší přední“. Z této formulace lze usuzovat, že toho roku již nestála, respektive nefungovala

Obr. 30: Louny, Žatecká brána. Pokus o rekonstrukci systému brány s příkopem na pozadí snímku pozemkové mapy. Nejsou znázorněny mosty (návrh V. Razím, zpracoval J. Klempíř).

brána ani v hlavní hradbě ani v čáře hradby parkánové. Relikt jižní stěny brány v podobě 210 cm silné zdi stál zřejmě ještě roku 1962 v půdorysně uskakující západní části severního průčelí domu čp. 146.³⁶⁾ Před branou přepažoval příkop most, zachycený ještě na mapě stabilního katastru. Příkop severně od brány a uvažovaného barbakánu pokračoval severním směrem a končil u vnější hradby. Ještě roku 1783 se uvádí, že jím je odváděna voda z města,³⁷⁾ avšak nevíme, jakým způsobem někde v severním sousedství jedné z bašt překonávala vnější hradbu. Průběh této části příkopu navíc mohl být změněn po vzniku vnější hradby. Uvedený most ústl svým západním koncem do prostoru vnější Žatecké brány, která se dispozicí i detailním provedením velmi podobala vnější Pražské bráně. Zásadní rozdíl však představuje skutečnost, že se tato brána dochovala do dnešních dnů. Její dřívější stav přibližují zejména poměrně přesná zobrazení Šembery a Kandlera (obr. 31 a 32).

Také vnější Žatecká brána byla součástí svérázného barbakánu, který zabíral ve srovnání s Pražskou branou jen poněkud menší plochu. Vlastní brána se jevila příchozím jako skutečná průjezdní věž pouze při čelním pohledu, neboť zde stavitel ve skutečnosti vztyčil než jakousi kulisu věže o půdorysu asi 10,5 × 2,7 m. Při takto malé hloubce půdorysu je průjezd tvořen jenom portálem a špaletou za ním a dvě dochovaná patra mají jen velmi úzký interiér, sevřený tenkými zdmi. Líce brány jsou na hlavním a bočních průčelích vyzděny z pečlivě opracovaných opukových kvádrů, respektive desek, kdežto na městské straně – neslouží-

cí reprezentaci – pouze z lomoitého kamene. Výtvarný program hlavního průčelí byl ještě o stupeň náročněji rozpracovaný než na Pražské bráně. V podstatě shodně je proveden obloun a výžlabky profilovaný portál, vrcholící oslím hřbetem s drobnou kytkou, světlé šířky 4,5 m, který rámovala vpadlina s profilovaným rámem (srov. obr. 39). Také zde tento rám končí v úrovni patek archivoly, vyrůstající z jednoduše okosených stojek. Obohacením jsou oproti Pražské bráně dvě kordonové římsy v čele a po stranách brány, které opticky určují rozdělení stavby na jednotlivá podlaží.³⁸⁾ Spodní z říms plynule přechází na obvodovou zeď barbakánu a uplatňuje se zde způsobem shodným s východní městskou branou. V ose průčelí brány tato římsa rámuje spodní část výtvarné kompozice a přitom se pravoúhle zalamuje, s typickým protínáním v rozích. Stejně je proveden rám

reliéfního městského znaku, ústředního prvku symetricky seskupených, v opuce jemně vysekaných ozdob průčelí. Znak města obsahuje královský emblém W s korunou a jeho kolčí štít opatrují dva andělé s rozepjatými křídly. Z rámu znaku vyrůstal drobný vimperk tvaru oslího hřbetu, posázeného kraby a vrcholícího kytkou. Vimperk obsahoval štítek, jehož motiv je nejasný.³⁹⁾ Po stranách znaku vystupují polygonální konzoly s rostlinným motivem na prodloužených výběžcích, které protínají římsu. Konzoly byly nepochybně určeny sochám, které shora chránily kružbové baldachýny s nízkými fiálami.

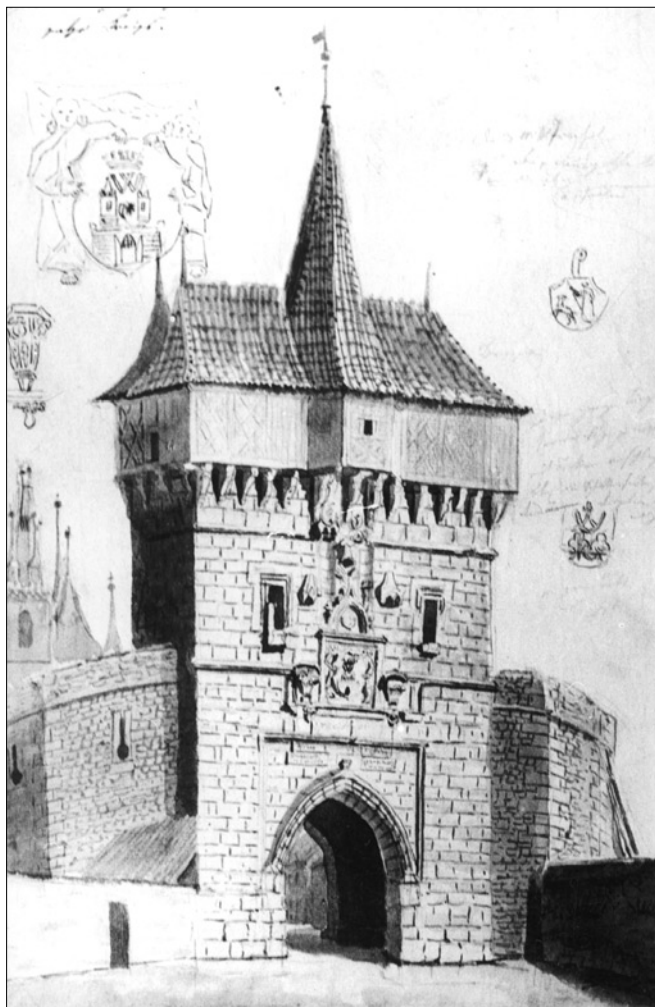
Další dvojice soch patrně stála na konzolkách po stranách kytky vimperku, rovněž pod baldachýny, tentokrát však na pozadí mělkých výklenků v kvádrovém obkladu zdiva, přerušujících linii kordonové římsy. Také z těchto baldachýnů zřejmě vyrůstaly fiály, završující pyramidální seskupení výtvarného programu průčelí. Není zcela vyloučeno, že toto završení původně tvořila další socha, stojící nad úrovní horní kordonové římsy. Po stranách této umělecké kompozice jsou v 1. patře obdélná okénka s profilovaným přetínavým ostěním a výrazně předstupujícími fabionovými římsami v parapetech. Nad a pod dolní kordonovou římsou jsou osazeny latinské nápisové desky, z nichž jedna

38) Nelze vyloučit, že tyto kordonové římsy byly také na Pražské bráně a Šembera s Havránkem je vynechali kvůli jejich nevýraznosti, způsobené vysokým stadiem koroze. Dosud nejpodrobněji se bráně věnovali: J. Muk, P. Zahradník, Louny, Žatecká brána, stavebně historický průzkum, SÚRPMO Praha 1979, rkp. Zde jsou také poznatky o rozsahu originálních částí výzdoby fasády a kopiích, včetně úvah nad možnými omylem ve tvarech těchto kopií. Těmto subtilním otázkám se zde nemůžeme věnovat. Srov. též V. Razím, cit. v pozn. 41.

39) Jde snad o štítek, který Šembera načrtl v pravé horní části svého zobrazení brány (srov. obr. 31). Podle Schallera byla ještě v roce 1787 na bráně vyobrazena ženská postava s drakem (J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen VII, Wien 1787, s. 51).

36) D. Líbal, cit. v pozn. 1. Podle autora šlo o gotický dům, který tedy byl součástí plochy barbakánu. Rozsah barbakánu na severní straně zřejmě pomáhá upřesnit nálezk pozůstatku domu v prostoru jižního konce Sladovnické ulice před jejím ústím do ulice Žatecké (informace B. Štaubera).

37) M. Ebel, cit. v pozn. 3.

Obr. 31: Louny, Žatecká brána s vnějším barbakánem, pohled od severozápadu. J. Šembera, 1822. Muzeum Vysoké Mýto (foto H. Floriánová).

Obr. 32: Louny, Žatecká brána s vnějším barbakánem, pohled od západu. J. Kandler, 1839 (reprofoto SÚPP Praha).

nese datum 1500.⁴⁰⁾ Za tímto datem, ukončujícím celý text nápisu, je reliéfní heraldické znamení – polcený kolčí štítek s kosmým břevnem, posázeným třemi šesticipými hvězdami. Pravděpodobně jde o značku autora nebo mecenáše stavby (obr. 37).

Problematická je otázka výšky a způsobu zakončení brány. Součástí původní stavby je kromě přízemí a prvního patra také spodní část patra druhého. Ne-

40) Přepis textů desek (s rozvinutými abreviaturami): NISI DOMINUS CUSTODERIT CIVITATEM/FRUSTRA VIGILAT QVI CUSTODIT EAM. /PROPRIUM COMODUM/OCULTUM ODIUM IUVE/NILE CONSILIUM SUBVERTE/RUNT ROMANUM IMPERIUM./O FELIX CIVITAS QUE/ EDIFICATUR TEMP/ORE PACIS ANNO/DOMINI MCCCC. Překlad: Nebude-li Pán střežit obec, marně bdí, kdo ji střeží. Osobní prospěch, tajná nenávisť, rozhodování mladíků podvrátily Římskou říši. Ó, šťastná obec, jež se buduje v době míru. Léta Páně 1500.

Obr. 33: Louny, Žatecká brána vnějšního barbakánu, pohled od západu. Asi 20. léta 20. století (foto SÚPP Praha).

Obr. 34: Louny, Žatecká brána s vnějším barbakánem. Celkový pohled od západu (foto V. Razím, 1998).

Obr. 35: Louny, Žatecká brána s vnějším barbakánem. Celkový pohled od jihozápadu. Na boční straně brány v úrovni 2. patra zazděný vstup, původně zřejmě vedoucí do podstřeší krytého ochozu plášťové zdi barbakánu (foto V. Razím, 1998).

lze vyloučit, že brána měla ještě další zděné podlaží, spíše však nad druhým patrem bylo již pouze hrázdné polopatro s konstrukcí střechy, tak jako Willenberg znázornil Pražskou bránu.⁴¹⁾ Podle tohoto kreslíře měl ústřední krov Žatecké brány tvar vysokého jehlance s jedinou makovicí. Rozdílné zastřešení brány existující do roku 1841 (a ve velmi problematické náznakové kopii znovu vybudované v letech 1995–1996) tedy pocházelo z pozdější doby. Brána má poněkud nepravidelný půdorys, který souvisí s jejím asymetrickým umístěním v polygonálním plášti barbakánu, aby se

41) Druhé patro Žatecké brány však jistě bylo původně vyšší než v době před přestavbou roku 1841, neboť výzdobná kompozice průčelí nemohla být v horní části v konfliktu s konzolami hrázdného podlaží, jako tomu bylo před uvedeným datem. Nasvědčuje tomu rovněž výška vstupního otvoru do 2. patra na jižní straně. K tomu též pozn. 46 a obr. 35. Srov. V. Razím, *Oprava Žatecké brány v Lounech v souvislostech dnešní památkové péče*, Zprávy památkové péče 57, 1997, č. 1, s. 15–23.

cesta k vnitřní bráně nuceně lomila. Nejednotný je také úhel a místo návaznosti úseků pláště na bránu. Vjezdový portál byl uzavírán pouze dvoukřídlými vraty, upevněnými v trámu pod segmentovým záklenkem špalety. Do 1. patra se vcházelo od jihu, z koruny zdi pláště.⁴²⁾ Podlaha patra je přitom téměř o 100 cm niž než úroveň koruny, proto se sem sestupovalo pomocí krátkého schodiště, vybraného v mase zdiva. Schodiště navazuje na chodbičku procházející mohutnou jižní zdí brány a zakončenou lomeným portálem, jehož ostění je orientováno do interiéru brány. Portál je s výjimkou pravoúhlých patiček na hraně okosený a původně se počítalo s jeho uzavíráním ze strany uvedené chodbičky. Teprve později se dveře přemístily na opačnou stranu, do patra brány, v jehož bočních stěnách proto byly vysekány mělké kapsy pro zaklesnutí závory.⁴³⁾ Úzký prostor 1. patra brány z obou delších stran osvětlují dvojice okének. Okénka na městské straně jsou přitom menší, s prostým ostěním. Kromě těchto otvorů vykazuje stejná stěna podlaží při severovýchodním rohu stopy zazděného vstupního otvoru, jednoznačně druhotného. Strop 1. patra nesl několik náročně profilovaných trámů, které zřejmě byly nahrazeny kopie.⁴⁴⁾ Druhé patro brány se nedochovalo v původní výšce, originální zdivo sahá přibližně 150 cm nad úroveň podlahy.⁴⁵⁾ Poněkud výše se dochovalo na jižní

straně, kde se nalézá segmentově sklenutý, dnes zazděný otvor původního vstupu.⁴⁶⁾ Jde patrně o skutečný vstup a nikoliv o vchod do arkýřového prevetu. Důvodem tohoto

42) Plášť barbakánu se zde dochoval takřka v původní výšce.

43) K přemístění dveří nedošlo brzy po vzniku brány, neboť na ostění směrem do špalety jsou stopy několika fází dveřních závěsů. Dveře zde tedy byly umístěny delší dobu.

44) Trámy analogického výtvarného pojednání jsou známy z několika soudobých měšťanských domů v Lounech. Jako originály trámy v bráně označil J. Muk v roce 1979 (cit. v pozn. 38), k výměně by tedy musely dojít v rámci poslední rekonstrukce roku 1995. Otázka původnosti trámů není uspokojivě vyřešena.

45) Bylo to možno ověřit při záchranném průzkumu během bourání zdiva s atikou z roku 1841 a úprav pro umístění nové, dnešní střechy v roce 1995 (srov. V. Razím, cit. v pozn. 41). Tomuto závěru nasvědčuje také Chládkův plán z roku 1840 (SOKA Louny, AM Louny, sign. 2/7/14/28, kt. 83), který zachycuje stav se střechou před jejím následným odstraněním.

řešení byla nejspíše stísněnost interiéru 1. patra, nevhodná k umístění schodiště. Z ochozu pláště barbakánu se tedy od jihu vstupovalo samostatně do obou pater. Původní řešení 2. patra neznáme; zdá se, že nemělo okenní otvory, jež by odpovídaly obvyklé úrovni nad podlahou.

Mnohoboký, branou asymetricky přerušovaný plášť barbakánu je tvořen asi 180–200 cm silnou zdí, která svou mocností a strukturou zdíva opukových líc odpovídá vnější hradbě a původně minimálně o 3 m převyšovala navazující kurtiny. V úrovni přízemí je plášť opatřen velkými klíčovými střílnami uprostřed svých jednotlivých stran, zatímco v úrovni patra se tyto střílny prolamují přímo v nárožích a ojedinelé – při severním boku brány – také mimo ně.⁴⁷⁾ Střílny jsou dnes vesměs zazděné a jejich komory v domech vestavěných do barbakánu nepřístupné.⁴⁸⁾ Nemůžeme se proto vyjádřit ani k otázce, jakým způsobem obránci vystupovali k vyšší z palebných úrovní; nejspíše zde byla dřevěná pavlač. Také plášť barbakánu Žatecké brány patrně nenavazoval pouze na hradební kurtiny, ale přesahoval v půdorysu jejich vnitřní líc a dobíhal až k vnitřnímu příkopu či dokonce k bráně barbakánu. V terénu to dnes však nemůžeme prověřit s jednoznačným závěrem, a tak jedinou indicií naznačeného řešení je Willenbergova veduta, zachycující mezi branami vysokou spojovací zeď s krytým hrázděným ochozem. Tento ochoz jistě završoval celý plášť barbakánu, stejně jako u Pražské brány. Shodně s uvedenou východní branou je horní část vnějšího líce pláště vymezena horizontální profilovanou římsou, tvořící nepřerušenou linii s kordonovou římsou vlastní brány. Stav památky ani žádný jiný pramen nedovolují rozhodnout, zda vnější líc zdi přerůstal v předprsni zídka, jakou předpokládáme u Pražské brány. Rozhodující v tomto směru nemůže být absence stop takové zídky na bocích tělesa brány, neboť jsou tvořeny velkými, hladce opracovanými kvádry a konstrukce zde nemusely být provázány.⁴⁹⁾ Již výše bylo zmíněno, že zevnitř krytého ochozu se na jihu vcházelo nejen do prvního, ale nejspíše také do druhého patra brány. Za tohoto předpokladu se vyšší s těchto vstupů nacházel až těsně pod vrcholem sedlové střechy ochozu, jež tu mohla být poněkud vyvýšena, a také samotný průchod zdi brány ve 2. patře byl opatřen alespoň jedním stupněm.⁵⁰⁾

Diváckou působivost vlastní Žatecké brány stavitel zřejmě preferoval před obrannou funkcí, podobně jako u brány Pražské. Také zde vpadlina s rámem kolem vjezdového portálu nesloužila padacímu mostu a obavu z dopadajících střel nepřátelských zbraní neprojevuje ani bohatý výtvarný program a okna průčelí. Tato skutečnost zřejmě nasvědčuje tomu, že bránu chránila další stavba tohoto druhu, která čelila prvnímu náporu protivníka. Willenbergova kresba a plán města z roku 1744 také opravdu napovídají existenci předbrání či vnější věžové brány na vnějším valu.⁵¹⁾ Soustava

46) Maximální rozměry vstupu 180 × 65 cm.

47) Některé z těchto střílen se kvůli novodobým úpravám zdíva nedochovaly nebo byly nahrazeny okénkem, není však třeba pochybovat o jejich existenci a tvaru.

48) Pokud jde o podobu těchto komor, jsme tedy odkázáni na ojedinelé zobrazení Pražské brány z městské strany (srov. obr. 29).

49) Koruna zdíva pláště barbakánu byla zejména na severní straně upravena v souvislosti s domy přistavěnými na jeho vnitřní straně.

50) Napovídá tomu zaměření, samotný vstup je však zazděn. Na vnějším plášti brány jsme zaregistrovali několik značek, které však zatím nelze využít k žádným závěrům.

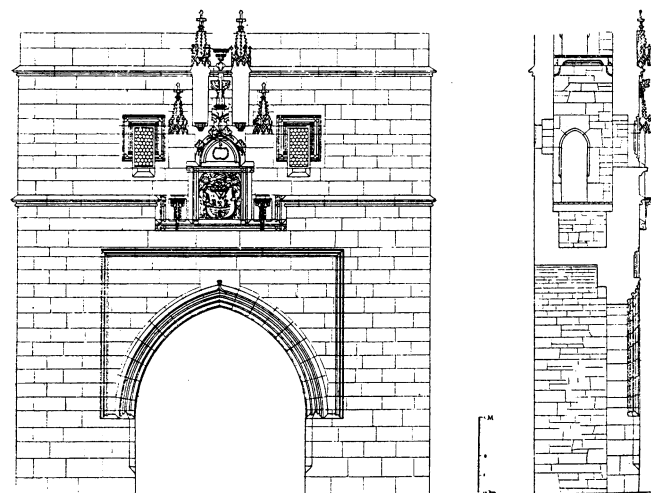
51) Vnější zabezpečení brány není znázorněno na plánu města z 18. sto-

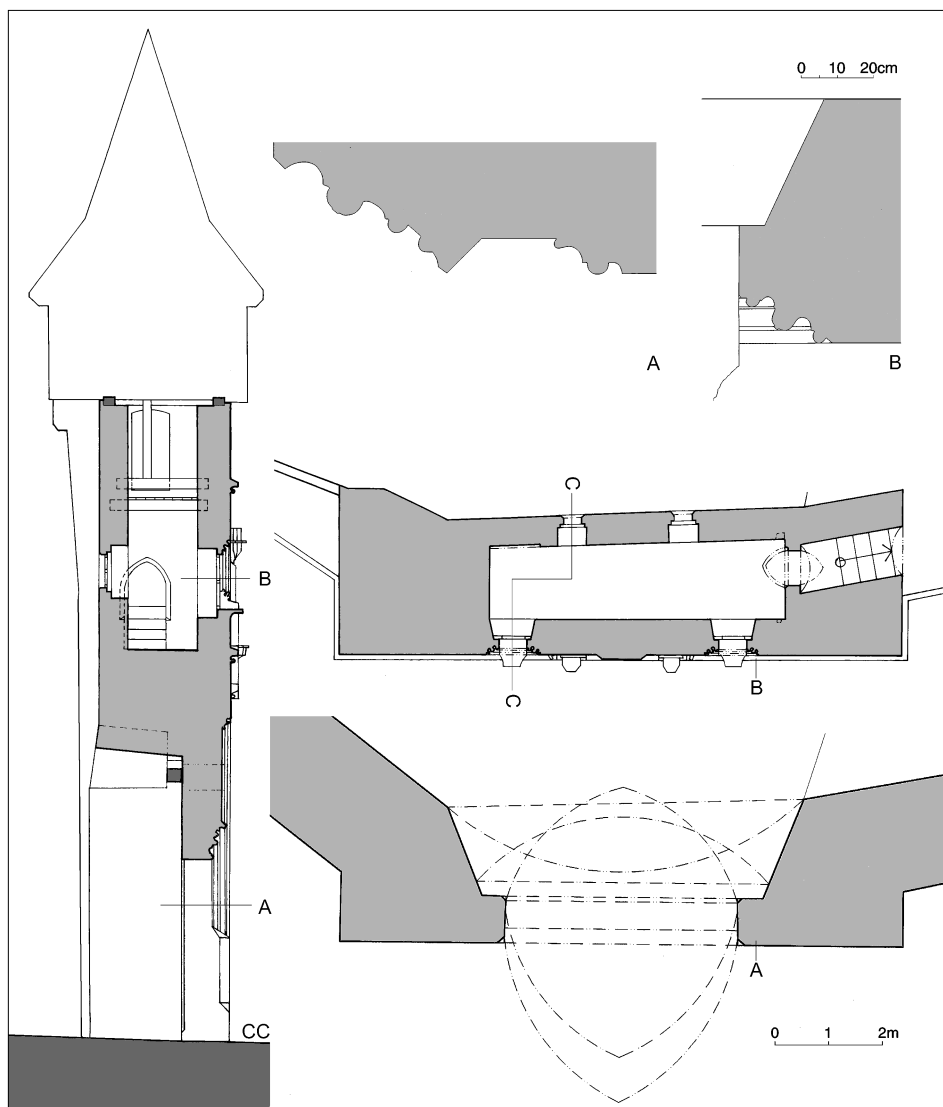
Obr. 36: Louny, Žatecká brána vnějšího barbakánu, detail znaku města Loun na hlavním průčelí (foto H. Heckelová, 2001).

Obr. 37: Louny, Žatecká brána vnějšího barbakánu, detail závěrečné části nápisu na hlavním průčelí s datem výstavby a znakem nejasného smyslu (foto H. Heckelová, 2001).

Obr. 38: Louny, Žatecká brána vnějšího barbakánu, příčný řez a hlavní průčelí s pokusem o částečnou rekonstrukci kamenické výzdoby (podle B. Matějky, cit. v pozn. 1, s. 18).

Obr. 39: Louny, Žatecká brána vnějšího barbakánu, příčný řez, půdorys přízemí a 1. patra, profilace vjezdového portálu a okna v 1. patře hlavního průčelí (základní zaměření J. Frühauf a kol., 1995, doplnění, zaměření detailů a kresba J. Klempíř a V. Razím, 2002).

Žatecké brány by tak svou skladbou přibližně odpovídala bráně Pražské, ovšem s výjimkou polohy věže u vnitřního barbakánu. Na rozdíl od Pražské brány tato věž nestála v týlu barbakánu, ale v jeho čele. Tato skutečnost vedle možnosti odlišného stavebního vývoje soustav bran zejména v průběhu 16. století může souviset s rozdílným půdorysem vnitřních barbakánů.

Opevnění předměstí

Kromě vlastního města byla opevněna také obě lounská předměstí, na západě Velké či Žatecké a na východě Malé či Pražské. Pisemné prameny, o nichž se zmiňujeme níže, nasvědčují vzniku těchto opevnění nejspíše v průběhu 2. poloviny 15. století. V souvislosti se Žateckým předměstím hovoří Rakovský o ohrazení „starou zdi“, zatímco terminologie užívaná pro Pražské předměstí nasvědčuje dřevěné, kolové hradbě.⁵²⁾ Je však třeba počítat s určitým vývojem, kdy

letí (obr. 2), ale zřejmě je zobrazeno na jedné z Havránkových kopií starší neznámé veduty města (obr. 40).

52) K roku 1471 je v knize počtů zaznamenán výdej 12 gr. „Pro lignis ad sepem circa suburbium dictum Pragense“ (srov. J. Vaníš, ed., *Knihy počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491*, Praha 1979, s. 916); roku 1547 se kupovalo dřevo „k plotu a ohradě u Malé-

dřevěné konstrukce byly postupně místy nebo v podstatnější míře nahrazovány kamennou zdí.⁵³⁾ Podobu profilu těchto opevnění zřejmě dokreslují již pouze zprávy o existenci příkopu,⁵⁴⁾ zatímco o případných dalších prvcích systému nemáme kromě bran informace. Průběh předměstských hradeb je velmi diskutabilní, neboť beze stopy zanikly, nemáme o nich žádné relevantní údaje a nejsou již ani na celkových plánech Loun z poloviny 18. století (obr. 1 a 2). Opevnění bylo funkční před třicetiletou válkou, ale podle rejstříku ke kronice neznámého autora došlo ke stržení zdi kolem Žateckého předměstí již roku 1728.⁵⁵⁾ Lze proto dedukovat pouze z urbanistické osnova.

Žatecké předměstí vymezovala hradba na jihu přibližně v linii dnešní ulice SNP a na západě nedaleko za kostelem sv. Petra. Na severu prostor zřejmě zajišťovala především řeka, ačkoli krátký úsek zdi s věžovitou branou severovýchodně od kostela znázornil Willenberg. Je však možné, že nešlo o součást opevnění, ale o ohradní zeď některého ze zdejších dvorů.⁵⁶⁾ Předměstím procházela cesta k západní bráně městského jádra, a proto zde byly brány sloužící dvěma hlavními směry na Žatec a Postoloprty, respektive Cho-

mutov. První z těchto bran byla podle plánu z roku 1744 jižně a druhá západně od petrského kostela (srov. obr. 1). Brány jsou zřejmě zachyceny Janem Willenbergem v podobě dlátových střeš, mírně převyšujících okolní zástavbu. O poloze dalších případných vstupů, nepochybně podružného účelu, se již lze pouze dohadovat.⁵⁷⁾ Cesta od mostu přes Ohři vedla na předělu mezi předměstím a opevněním vnitřního města. V souvislosti s urbanismem Žateckého předměstí stojí za povšimnutí ještě skutečnost, že jeho hlavní, široká ulice nekončila na východě před branou barbakánu města, ale ztlačně severněji. I když výklad tohoto jevu nemůže být jednoznačný, lze uvažovat o tom, že osa brá-

ho předměstí“ (B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 40).

53) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 43–45.

54) K letům 1471–1472 údaj o platu „Laborantibus in fossatis circum sepem“ (srov. J. Vaníš, ed., cit. v pozn. 52, s. 934).

55) B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 44. Je pozoruhodné, že Rakovský se již v 50. letech 16. století zmiňuje v souvislosti s opevněním předměstí jen o „staré zdi“ chránící od jihu Žatecké předměstí, zatímco opevnění Pražského předměstí zcela pomíjí. Vzhledem k nedůslednosti autora při popisu města to však nelze pokládat za směrodatné (cit. v pozn. 13).

56) Pozoruhodné údaje k podobě a funkcím západního předměstí shrnuje J. Vaníš, cit. v pozn. 4, s. 154–156.

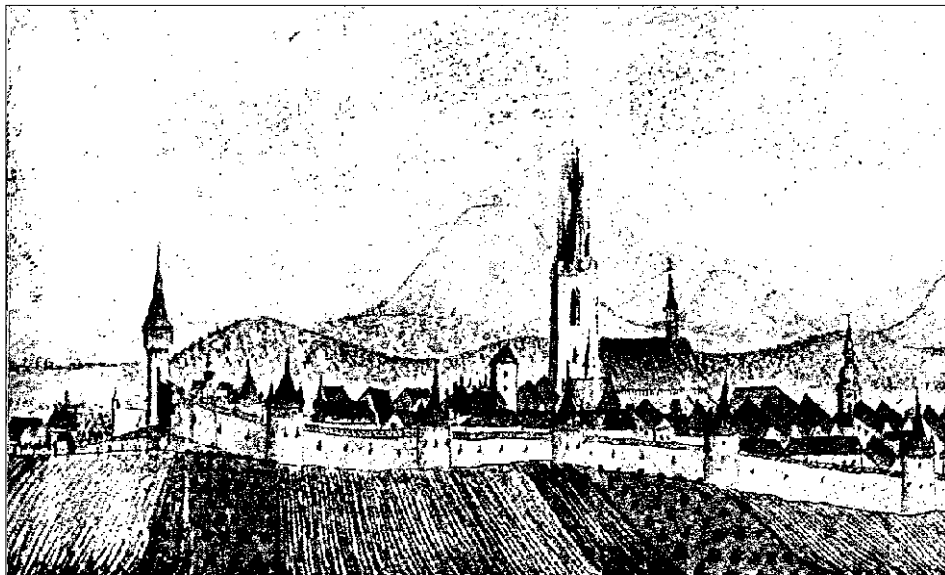
57) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 43–44, který podává rozbor písemných

ny v hlavní hradbě směřovala na tuto ulici a teprve brána barbakánu byla z obranných důvodů záměrně založena na jiné ose (srov. obr. 30).

Pražské předměstí bylo na východě nejspíše vymezeno přibližně v čáře dnešní Prokopovy ulice a na jihu až jihozápadě v blízkém sousedství kostelíka Matky Boží, vystavěného v 90. letech 15. století.⁵⁸⁾ Na straně Ohře Willenberg hradbu neregistroval. Nedaleko od uvedeného kostela také musela v hradbě stát předměstská Pražská brána, kterou zjevně nelze ztotožňovat s věžovou brankou, kterou Willenberg znázornil vpravo pod šibenicí, vévodící jihovýchodnímu horizontu. Branka je pozoruhodná krátkými úseky zřejmě ozubené zdi po obou bocích, tedy svou izolovanou polohou, vzdálenou zástavbě předměstí (srov. obr. 7 vlevo).⁵⁹⁾ Soudíme, že jde spíše o samostatnou předsunutou branku, jejíž existenci zdůvodňovalo výrazné terénní převýšení na jižní až jihovýchodní straně města. Takovýchto předsunutých postavení mohlo být více, jak naznačují další, přesně nelokalizované branky, zaznamenané písemnými prameny.⁶⁰⁾ Rozmístění pozorovatelů či strážních hlídek na předsunutých stanovištích v okolí města by mohly nasvědčovat četné záznamy v knize počtů ze 3. čtvrtiny 15. století o výplatách „*excubiantibus extra muros civitatis*“.⁶¹⁾

PROBLEMATIKA STAVEBNÍHO VÝVOJE MĚSTSKÉHO OPEVNĚNÍ

První písemná zmínka o existenci lounského městského opevnění je obsažena ve zmíněném královském privilegii z roku 1317. Jan Lucemburský v něm Lounským prominul berni na šest let, aby za to vylepšili či opravili hradby.⁶²⁾ I když lze vzhledem k délce uvedené lhůty předpokládat rozsáhlejší stavební akci, nemůžeme si za ní představit nic konkrétního. Neurčité pojmenování náplně zmíněné akce může znamenat koncepční vylepšení již delší dobu existujícího stavebního díla, stejně jako odstraňování rozsáhlejších škod. Také panovnická privilegia z let 1377 a 1389 a obsahově analogický výnos královského podkomořího z roku 1412, v nichž se městu povoluje vybírat určité poplatky, které mohou být využity k pracím na hradbách, lze vykládat jako „vylepšení“, „přestavbu“ či podobně.⁶³⁾ O úrovni a obsahu stavební činnosti v Lounech 13. a 14. století nám chybí spolehlivé informace a v plné míře to platí také

Obr. 40: Louny, pohled na město od jihu, podle neznámé starší předlohy nakreslil J. Havránek, kolem 1820. Detail levé části zobrazení. Před Zateckou branou vnějšího barbakánu je patrný útvar, které lze pokládat za předbraní, respektive vnější bránu (podle B. Lúžek, J. Beran, cit. u obr. 15, příloha č. 26).

pro městskou fortifikaci. Žádné prameny nedatují vznik hlavní a parkánové hradby, jakkoli můžeme alespoň se vznikem první z nich teoreticky podle analogií počítat již před první písemnou zmínkou o existenci hradeb. I když se v uvedených písemnostech zmiňují hradby, věže a příkopy, je třeba připustit možnost, že jde jen o obvyklé stylistické termíny bez skutečného obsahu, zohledňujícího konkrétní situaci v Lounech.

Jiné podmínky hodnocení nám poskytuje až doba pohusitská, z níž se již prokazatelně dochovaly části hradebního systému i větší množství písemných pramenů, které můžeme porovnávat.⁶⁴⁾

Zejména vzácně dochované lounské knihy počtů dokládají, že v době kolem poloviny 15. století a v následujících desetiletích probíhaly poměrně rozsáhlé práce na lounském městském opevnění. Zápisy nás zpravují o pracích na městských příkopech, které vykonávali poddaní vesničané z okolí, o existenci nových bašt (v rozmezí let 1452–1471) a opravách bašt starších, o výrobě či opravě zbraní (bombarda, balista, tarasnice).⁶⁵⁾ Blíže nelokalizovanou věž postavil roku 1482 na své náklady měšťan Špulěr a dostal ji k dědičnému užívání s podmínkou, že k ní v případě potřeby zajistí volný průchod. S fortifikační činností mohou souviset také zápisy z 50. let stejného století o lámání kamene a odškodnění některých obyvatel za zbořené domy roku 1457.⁶⁶⁾

Zmínky o starších baštách lze hypoteticky vztahovat k hlavní i parkánové hradbě. Nové bašty z doby nedlouho před polovinou 15. století nebo kolem ní je podle mého názoru třeba dávat do souvislosti s pohusitskou modernizací parkánové zdi. Pokud z období před rokem 1490 existuje množství zpráv o nových „kulatých“ baštách, jde patrně o bašty v této hradbě. Problém je však v tom, že v parkánové zdi na jižní straně jsou jednoznačně prokázány pou-

zpráv k této problematice.

58) Srov. J. Vaniš, cit. v pozn. 4, s. 158–159.

59) K roku 1544 se uvádí „branka k šibenici“ (srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 44).

60) Ibid.

61) Srov. J. Vaniš, ed., cit. v pozn. 52, s. 233, 234 a násl. Roku 1518 a 1519 hlídali u branek na předměstí nádeníci (B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 40).

62) Srov. pozn. 6.

63) Tyto prameny shrnuje B. Roedl, cit. v pozn. 1.

64) Problematiku písemných pramenů podrobně rozebírá B. Roedl, cit. v pozn. 1, který uvádí také souhrn dosavadní literatury s tímto tématem.

65) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1; J. Vaniš, ed., cit. v pozn. 52.

ze uvedené tři velké bašty se zahroceným závěrem, zatímco po baštách zaobleného půdorysu není prokazatelných stop. Vysvětlení snad můžeme hledat ve spisku Martina Rakovského, který byl lounským školním rektorem v letech 1557–1559. Z autorova stručného popisu města vyplývá, že již neregistroval hlavní hradbu, kterou do té doby zřejmě pohltila a zbavila původní funkce přiléhající domovní zástavba. Hovoří tedy pouze o „vnější, nové“ zdi a „vnitřní hradební zdi“ s hlubším příkopem, která prý byla v době Rakovského pobytu v důsledku ničivého požáru města roku 1517 značně poškozena.⁶⁷⁾ Nelze tedy vyloučit, že tato parkánová zeď měla před uvedeným požárem systém oblych bašt, které byly natolik poškozeny, že došlo k jejich pozdějšímu odstranění. Městské opevnění ostatně – byť v blíže neznámém rozsahu – poškodil požár již roku 1490. Některé prvky či části opevnění byly prokazatelně zasaženy velmi těžce. Relikt jedné z oblych bašt je možná dochován za parcelou mezi zmíněnými domy čp. 179–180, blízko jedné z velkých bašt s dvoubokým závěrem (srov. obr. 13). Že součástí fortifikačního systému byly také bašty jiného půdorysného uspořádání než známe z plánů, napovídají záznamy o výdajích za kamna do bašt z let 1457 a 1469 či o zasklívání oken.⁶⁸⁾ Otopné zařízení tohoto druhu v baštách otevřených dovnitř města, jaké byly součástí vnějšího hradebního okruhu na severní i jižní straně, včetně tří velkých bašt v jižním rameni parkánové zdi, by nemělo smysl. Jako obvykle, musíme však i v tomto bodě být opatrní v závěrech; vyloučit nemůžeme, že dovnitř otevřené bašty měly na městské straně uzavírací stěny, provedené například ze dřeva nebo z hrzděného zdiva, které bylo možno v době obležení města rychle odstranit. Zpráva z roku 1453 pozoruhodným způsobem hovoří o úpravě příkopu u bašty nad brankou, kudy se chodí do mlýna.⁶⁹⁾ Můžeme-li skutečně obrát „in fossato“ jednoznačně překládat jako příkop a nejde o nepřesnost v písařově vyjadřování, máme důležitý doklad existence příkopu na severní straně města. Po vzniku vnější hradby, v kompletní podobě znázorněné Willenbergem, zde však žádný příkop nebyl a uvedená hradba stála nad samotným svahem k řece. Zřejmě tedy nešlo o příkop souvisle probíhající před hradbou, ale o jeho dílčí úsek, chránící pouze přístup k průchodu do města.

Výraznému rozvoji vnějšího pásma hradebního systému kolem poloviny 15. století nasvědčují také zmínky o branách. Již v té době se setkáváme s existencí krámků a domků „mezi branami“, a to jak Pražskými tak Žateckými.⁷⁰⁾ Z toho je zřejmé, že nemohlo jít o pouhé předbrání mezi hlavní a parkánovou hradbou, ale o relativně rozlehlý prostor, nejspíše barbakán. Zároveň však jde o nepřímý doklad rezignace na výsostnou a nedělitelnou fortifikační funkci vnitřních

bran, které sice zatím existovaly, ale spolu s hlavní hradbou postupně zanikaly v přilehlé domovní zástavbě. K branám v hlavní hradbě lze vztáhnout označení „*valva intra muros*“, tedy brána uvnitř hradeb, z roku 1471. Také toto označení je indicií toho, že vnitřní brány tehdy měšťané vnímali již jako uvnitř prostoru vymezeného hradbami a nikoliv jako nedílnou součást systému opevnění. S předešlými skutečnostmi velmi dobře korespondují výše zmíněné údaje o domu čp. 11, podle nichž lze soudit, že vnitřní Žatecká brána, stojící v hlavní hradbě, zřejmě ztratila svou původní funkci již před koncem 15. století; po roce 1463 se již v pramenech neobjevuje.⁷¹⁾ Obrát „*bastia valve Zatecensis*“, doložený k roku 1451, lze nejspíše pokládat za důkaz existence barbakánu Žatecké brány, vyběhajícího z linie parkánové zdi.⁷²⁾ Zda byla hned od počátku jeho součástí průjezdní hranolová brána v čele, doložená plánem z roku 1744 (srov. obr. 1), nevíme. Jen dohadovat se můžeme o podobě a lokalizaci věže zvané „*sруб*“ za Žateckou branou, o níž je zmínka k roku 1463.⁷³⁾

Neúplnost chronologické řady záznamů vydání za práce na městském opevnění i dalších písemných pramenů neumožňuje jednoznačnou interpretaci zmíněných zpráv, přesto však lze alespoň rámcově stanovit náplň fortifikační činnosti ve městě doby pohusitské a poděbradské. Jakkoli nevíme o skladbě opevnění v době před husitskými válkami více, než že obsahovala hlavní a snad i parkánovou hradbu, která patrně nebyla vybudována na lépe chráněné severní straně, prošly lounské hradby po husitských válkách významnou proměnou. Značný počet údajů o nových baštách (případně věži) nasvědčuje vzniku většího množství těchto staveb, nepochybně především v parkánové zdi. Tato zeď přitom byla buď upravena nebo zcela nově vystavěna; písemné zprávy rozhodně nasvědčují tomu, že převzala úlohu hlavní obranné linie fortifikačního systému, zatímco původní smysl hlavní hradby a jejích bran prudce upadal. Zároveň došlo k úpravě příkopu, jehož průběh však známe pouze v jižním segmentu opevnění, a k vybudování nových bran, vázaných na parkánovou zeď. Zdá se, že již v polovině 15. století z linie parkánové hradby vystupovaly oblé barbakány, před něž byl vyklenut příkop, přepažený mostem. Vznik těchto barbakánů nemohl časově příliš předcházet uvedené době. Jejich vzájemně odlišný tvar a nejednotné situování průjezdní věže však může nasvědčovat postupnému vzniku. Otázkou zůstává doba výstavby tří velkých zahrocených bašt na jižní straně parkánové zdi. Zřejmě nejpravděpodobnější je možnost, že vznikly v rámci poděbradské etapy jako součást systému, v němž se převážně uplatňovaly oblé bašty, které byly v důsledku požáru 1517 strženy nebo se postupně zřítily. Do značné míry zřejmě ztratily smysl po vystavění vnější hradby. Vznik

66) B. Roedl, cit. v pozn. 1, passim.

67) Doslovný překlad Rakovského (ed. cit. v pozn. 13) pasáže o městském opevnění zní takto: „*Na té straně, odkud přichází z Libye deštivé jižní větry, obklopuje hradby dvojí zdi. Vnější, nová je obehnaná nevelkým náspem. Při vnitřní hradební zdi je hlubší příkop. Byla však před časem poškozena neblahým ohněm tak, že sotva stojí. Událo se to v roce 1517, kdy celá Luna lehla popelem. Od těch časů je horní část staré černavé zdi opálená a porůznu popukaná od ohně. Zbývající část města chrání jediná zeď. Zpevňuje ji však poloha místa a řeka. Na této straně se tyčí v řadě starobylé věže, jejichž klenutým průjezdem se vchází do města. První brána se jmenuje Pražská. Nad ní se zdvihají dvě pevné věže.*“ K systému Žatecké brány se autor nevyjadřuje.

68) B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 42 a 55.

69) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 33 a 42.

70) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 36.

71) Srov. text u pozn. 17.

72) Na určitou tradici v používání pojmu „bašta“ pro barbakán zřejmě odkazuje zmínka v Mojžíšově kronice, podle níž byla roku 1545 „*velká Pražská bašta kůrkami přikryta*“ (srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 40). V tomto případě však šlo nejspíše o barbakán vnější hradby, zatímco barbakán vnitřní, v linii zdi parkánové, se zřejmě pro odlišení mohl označovat jako „malá bašta“. Podobně se jako „bašta“ označovalo předbrání Malotické brány v Kourimi během své výstavby v závěrečných letech 15. století (za informací děkuji P. Zahradníkovi). Návoslovně tradici nasvědčuje Mikovecův popis Pražské brány ve Slaném z roku 1860, který zdejší barbakán nazývá rovněž „*baštou*“ (B. Mikovec, Stáročnost a Památky země České 1, Praha 1860, s. 58–59).

tří velkých bašt po vybudování vnějšího hradebního pásma se zdá být nereálný.

Důvody reformy městského opevnění doby pohusitské a poděbradské jsou obsaženy v tehdejších dějinách města. Radikální síly z Loun a okolí již roku 1419 napadly a zničily zdejší dominikánský klášter, jehož areál začal být již nejpozději o čtyři roky později parcelován na měšťanské domy, včetně městišť, kde stával klášterní kostel a kaple.⁷⁴⁾ Roku 1420 Lounští spolu se Žateckými a Slánskými vypálili benediktinský klášter v sousedních Postoloprtech a rozdělili si jeho majetek. Stejně naložili s okolním majetkem cisterciáků z Oseka, augustiniánů z Ročova, klarisek z Panenského Týnce, augustiniánů z Roudnice a lounských magdalenek. V březnu příštího roku se Louny poddaly pražanům a od roku 1424 se hlásily k radikálním táborům, s nimiž se – v úzké spolupráci s bratrskými městy Žatcem a Slaným – během celé revoluce podílely na válečných akcích. Po bitvě u Lipan se Lounští stali aktivními podporovateli volby Zikmunda Lucemburského českým králem, a to zjevně s jediným hlavním cílem – dosáhnout potvrzení rozsáhlého majetku, který uzurpovali církvi. Smrtí panovníckého kandidáta roku 1437 byla nadějně probíhající jednání zmařena a městu nezbyvalo než doufat, že úspěch časem přinese spolupráce s radikálními tábory a později se stranou poděbradskou. V tomto období měli Lounští řadu možností uplatnit své válečné umění, ať už v souvislosti s tažením proti Fridrichu Saskému, který držel Most, s dobýváním Buštěhradu Jindřicha Libštejnského roku 1450, dobýváním a bořením hradu Perštejna Fridricha ze Šumberka rok na to, nebo roku 1452, kdy se připravovali na obležení samotným Jiřím z Poděbrad. I když na základě revize pozemkové držby v zemi Louny nakonec roku 1454 ztratily Postoloprty a 16 vesnic, musely dál setrvat na straně Jiřího z Poděbrad v naději, že si svou vstřícností a pomocí v neutuchajících bojích nazpět vyslouží alespoň část majetku. Možnost prokázat svou věrnost – jež alespoň částečně přinesla kýžené ovoce – měly nejen ve vleklých česko-saských sporech, ale i na četných dalších taženích nového krále. Po několik desetiletí trvající válečnický život měšťanů, kteří se účastnili množství akcí v zemi i za jejími hranicemi a zároveň museli být stále připraveni na útok protivníka, se nutně musel odrazit také v péči o životně nezbytné opevnění.⁷⁵⁾

Fortifikační činnost v Lounech pokračovala také v době jagellonské, v souladu s politicko-náboženskými zápasy, s napětím pramenícím ze soupeření měst se šlechtou a s nebezpečnými výbuchy anarchie v zemi. Nejsme však schopni stanovit, zda toto úsilí měšťanů přecházelo plynule z doby poděbradské nebo s určitým přerušením. Rekonstrukci vývoje velmi znesnadňuje fragmentárnost dochovaných městských účtů. Úsilí o co nejlepší obranu města nasvědčují králova privilegia z let 1477 a 1490, která lounským měšťanům umožňují dlouhodobé vybírání cla v branách a získaných prostředků užívat zejména na opevňovací práce.⁷⁶⁾ Panovník také vyhověl prosbě sousedů roku 1493, aby na blízké Chlumčanské hoře nikdo nesměl postavit

hrad nebo jiné opevnění, a ohrožovat tak bezpečí města.⁷⁷⁾ O dokladu prací na zabezpečení předměstí přibližně ve stejné době jsme se již zmínili. Charakter prací na hradbách na počátku 90. let nasvědčuje existenci zastřešených hradebních ochozů, nevíme však, zda šlo pouze o obnovu starších konstrukcí nebo součást nově budovaných hradebních úseků. Zároveň se objevuje zmínka o „nových zdech“, jejíž výklad také nemůže být jednoznačný. Pod uvedenou citací si lze představit nedávno dokončenou či rekonstruovanou parkánovou zeď nebo nějaký úsek ohrady předměstí, případně již část nového, vnějšího hradebního okruhu.⁷⁸⁾

Pevným bodem chronologie výstavby opevnění v dané době je západní vnější barbakán, jehož brána je nápisem datována do roku 1500. Nepochybně současně s barbakánem jsou na něj navazující kurtiny vnější hradby. Zcela nebo téměř současně s vnější Žateckou branou byla vystavěna Pražská brána, která se sice některými vlastnostmi odlišovala, ale celkovou koncepcí a řadou detailů byla shodná. Takřka identické bylo provedení a umístění lounského znaku na obou branách, s typickým monogramem krále Vladislava.

Důležitá je otázka relativní chronologie vnějšího hradebního okruhu, jehož jsou brány pevnou součástí. Teoreticky tato hradba mohla vyrůstat zároveň s branami, ale také dříve či naopak později. Jižní segment hradby, i když jej známe takřka pouze z plánů a několika zobrazení, odpovídá mocností zdí a užitím klíčových střílen v dolní úrovni barbakánů, stejně jako úseku hradby severně od Žatecké brány. Stejnou charakteristiku má však také dlouhý úsek hradby nad řekou. Nápadně shodné vlastnosti obou segmentů vnější hradby nasvědčují tomu, že také tato hradba na severu byla vystavěna až v jagellonské etapě, ať už ve zcela nové trase nebo na místě starší parkánové zdi. Výstavba vnějšího hradebního okruhu, dlouhého přibližně 1600 m, se značným počtem bašt, rozsáhlými zemními pracemi, výrobou krytých ochozů a s mnoha dalšími úkony musela trvat delší dobu. Proto nelze vyloučit, že ke stejné, déle trvající stavební akci patří jak zmínka o „nových zdech“ z roku 1491, tak záznam o „nové“ baště u Pražské brány z roku 1521. Velmi pozoruhodné jsou zprávy o vykupování pozemků od jednotlivých měšťanů za účelem zbudování „valů“ v 1. polovině 20. let 16. století.⁷⁹⁾ Pásmo vnějšího opevnění – od valu při vnitřním lici hradby až za vnější val – bylo velmi široké a nepochybně podstatně zasáhlo do vlastnictví pozemků na obvodu města. Přesnější interpretaci lakonických písemných zpráv ještě více ztěžuje rozsáhlý požár, který Louny zachvátil v březnu 1517. Oheň silně postihl město i obě předměstí a ušetřeny nebyly ani hradby.⁸⁰⁾ Ve svém privilegiu z listopadu téhož roku král Ludvík Lounské osvobodil od pravidelné berně, aby tyto prostředky byly použity na opravu hradeb.⁸¹⁾ Prameny v následujících letech informují o značném rozsahu pokrývacích a zednických prací, aniž bychom však dokázali přesněji rozlišit rekonstrukce po ohni od prací spojených s plynulou výstavbou opevnění.⁸²⁾ Pokud Rakovský v 50. letech

73) B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 35–36.

74) J. Pařez, Sekularizace a privatizace majetku lounských klášterů v husitských válkách, Sborník okresního archivu v Lounech IX, 1999, s. 5–10.

75) Dějiny tohoto období shrnuje J. Vaníš, cit. v pozn. 52; srov. též R. Wunš, cit. v pozn. 35, F. Štědrý, Dějiny města Loun, Louny 1930.

76) CIM III, č. 378, s. 638–639; č. 460, s. 789–790.

77) CIM III, č. 493, s. 831–832.

78) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1.

79) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 38–39.

80) Ibid., s. 37–38.

81) CIM III, č. 664, s. 1184–1185.

16. století zřetelně odlišil vnitřní „starou“ zeď poškozenou požárem roku 1517 od „nové“ vnější zdi, o jejímž kontaktu s ohněm se nezmiňuje, můžeme to pokládat za indicii vzniku vnější hradby (či alespoň její podstatné části) až po velkém ohni. Svědčila by pro to také skutečnost, že požár údajně vypukl na Pražském předměstí a odsud se teprve rozšířil na město.⁸³⁾ V souvislosti s opravami hradeb se roku 1521 zmiňují bašty nad řekou, nejspíše ty dodnes dochované, a rok na to pokrývání „pláště“ mezi branami pálenými taškami.⁸⁴⁾ Z kontextu písemných záznamů vyplývá, že šlo nejspíše o Pražskou bránu a že „pláštěm“ se nazývaly zdi spojující vnější a vnitřní barbakán. Roku 1519 nechali Lounští zhotovit a opravit mnoho zbraní a zbroje, a to nejen k opravě, ale také k bojovým akcím v poli. Využití této výzbroje naznačuje například účast na dobytí hradu Janovice roku 1520⁸⁵⁾ či úspěšná akce spolu se Slánskými a Žateckými roku 1524, při níž vyčistili široké okolí a zejména silnice od množství škůdců a loupežníků.⁸⁶⁾

Práce na hradbách pokračovaly také v dalších desetiletích 16. století, spíše však šlo o opravy nebo údržbu. Zvýšenou aktivitu lze zaznamenat až v 80. a 90. letech a další stavební akce probíhaly po roce 1600, včetně předměstí.⁸⁷⁾ Roku 1590 se „dostavovala“ velká vysunutá bašta v severovýchodním nároží vnější hradby, dodnes částečně dochovaná. Značné výdaje zaznamenané v knize počtů uvádějí dovoz stavebního materiálu, zednické a tesařské práce, stavbu krovu, tesání střílen, omítání. Písemné prameny nasvědčují tomu, že bašta byla vystavěna skutečně až počátkem 90. let 16. století, přesto však nelze zcela vyloučit, že šlo o pokračování v dříve započatém díle. Přehlížen přitom nelze určité odlišnosti od ostatních bašt na severní straně města, jmenovitě ostění se dvěma průstřelnicemi a střílny s předpokládanými pozůstatky lafetáže, seskupené do dvojic. Bohužel nevíme, zda bašta byla doplňkem, modernizací hotového hradebního systému nebo pokračování jediného, vleklého stavebního podniku. Není vyloučeno, že tato bašta nahradila nárožní baštu stojící v linii parkánové zdi. Součástí nového vzepětí fortifikačního úsilí ve stejné době zřejmě bylo také pozoruhodné nařízení konšehlů z roku 1598 kopat v baštách a hledat případně zde „předky zakopaná“ starší děla.⁸⁸⁾

Pozoruhodné jsou písemné prameny, jež naznačují skladbu a vývoj systému bran v 16. a na počátku 17. století, jejich výklad však je problematický. Když Rakovský charakterizoval Pražskou bránu dvěma věžemi, myslel jimi nejspíše průjezdni věže vetknuté ve vnějším barbakánu a v týlu barbakánu vnitřního.⁸⁹⁾ Roku 1606 a 1623 je dolo-

žena trojdílnost systému obou hlavních bran, když jsou uváděny „brány prostřední“.⁹⁰⁾ Předpokládáme-li, že v té době již nefungovaly a nejspíše ani nestály brány v linii někdejší hlavní hradby, představovaly uvedené tři složky pravděpodobně předsunutý prvek vnějšího barbakánu, bránu téhož barbakánu a bránu v čele nebo v týlu barbakánu vnitřního. Díky zajímavé příhodě z roku 1629 víme, že i v době války byla v komplexu Žatecké brány používána jen dvojice vrata, neznáme však jejich přesné umístění.⁹¹⁾ Velké problémy jsou spojeny s výkladem písemných zpráv o proměnách Pražské brány v 60. až 80. letech 16. století.⁹²⁾ Nejspíše tehdy byla zásadnějším způsobem přestavěna věžová brána v týlu vnitřního barbakánu, zcela vyloučit však podle našeho názoru nemůžeme, že se některé z údajů týkají prací na stejnojmenné bráně Malého předměstí.

Shromážděné písemné prameny nasvědčují tomu, že od třicetileté války již nebyl lounský fortifikační systém dále budován a rozvíjen, ale naopak nastalo období stagnace a posléze postupného zániku. Významné události tohoto procesu zmiňujeme výše.

ZHODNOCENÍ

Hlavní výsledky studia městské fortifikace v Lounech lze rozdělit do několik oblastí.

Z hlediska celkového obrazu opevnění a urbanismu Loun je zásadní identifikace nejstarší, hlavní hradby, respektive její trasy, která dosud unikala poznání.

Velmi čestné místo zaujímají Louny v kontextu vývoje fortifikačního stavitelství. Složitě, z bezpečnostního a vojenského hlediska exponované poměry v zemi v době pohusitské, poděbradské i jagellonské obecně vedly k prudkému pokroku na tomto poli. Výrazné posílení funkce parkánové zdi, na niž byla přenesena hlavní váha obrany města, a nové prvky chránící přístup k branám nepředstavují výjimku v rámci soudobých vývojových trendů.⁹³⁾ V tomto směru postačí srovnání Loun se sousedními královskými městy. V Žatci je doložena výstavba parkánové zdi na západní straně v 60. letech 15. století, i když nevíme, v jak dlouhém časovém rozmezí ve skutečnosti probíhala. Její součástí byla zejména velká, několikapodlažní bašta oblého závěru, dnes zv. Husitská, obsahující v přízemí klíčové střílny a v patrech komory s většími pravoúhlými střílnami. K ochraně vstupu do Libočanské branky sloužila další velká bašta, tentokrát s trojbokým závěrem, která byla při své délce asi 17 a šířce 9,5 m srovnatelná se zahrocenými parkánovými baštami v Lounech.⁹⁴⁾ Vjezd do polygonálního barbakánu sousedící Kněžské brány zajišťovala hranolová věž, podobně jako u lounských barbakánů, včetně vnitřního barbakánu Žatecké brány.⁹⁵⁾ Nejméně jedna až dvě parkánové bašty se

zpravidla myslí celý jejich systém.

90) B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 46. Obsahem zprávy je informace, že na prostředních branách byl umístěn z kamene vytesaný kalich. Bohužel se však nedozvídáme, zda byl původní nebo dodatečnou součástí těchto staveb.

91) Ibid., s. 47.

92) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 47–50.

93) Srov. zejména: D. Libal, Stálá opevnění doby poděbradské a jagellonské, in: O. Frankenberger, Husitské válečnictví po Lipanech, Praha 1960, s. 148–168; D. Měnclová, Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu, Umění IX, 1961, s. 433–471.

94) Nejbližší bašty polygonálního půdorysu se v městském prostředí dochovaly v Mělnice a v Bílině.

82) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 37–41.

83) Srov. např. R. Wunš, cit. v pozn. 35, s. 42–43.

84) Ibid., s. 39.

85) Srov. např. J. Macek, Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), díl 3, Praha 1998, s. 332–334.

86) Srov. R. Wunš, cit. v pozn. 35, s. 45 a 51.

87) Srov. B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 42–44.

88) Ibid., s. 42 a 68. Pokus o určení stáří dochovaných dřevěných příelů ve střílnách severovýchodní bašty pomocí dendrochronologie (T. Kyncl v roce 2002) byl pro jejich malý průměr a špatný technický stav neúspěšný. Bohužel také nemůžeme jednoznačně vyhodnotit název stavební akce na baště „dostavění“, použitý v knize počtů.

89) Nesouhlasím tak s interpretací B. Roedla, že Rakovského formulace o dvou věžích nad Pražskou branou dokazuje, že tato brána byla stejného typu jako např. ve Vysokém Mýtě (B. Roedl, cit. v pozn. 1, s. 41), tedy tvořená dvěma věžemi vedle sebe a mezilehlým průjezdem. Z písemných pramenů je zřejmé, že při zmínkách o lounských branách se

zahroceným závěrem byly vystavěny nejspíše v průběhu 3. čtvrtiny 15. století ve Slaném. Dochovaná z těchto bašt je kolem 10 m široká a 13 m dlouhá. Zajímavé je zvláště to, že zde tyto bašty byly součástí systému půlkruhových parkánových bašt, v němž zaujaly zvláště exponovaná místa. Tato kombinace by mohla být analogická systému jižního segmentu parkánové zdi v Lounech. Mnohoboký barbakán před Pražskou branou ve Slaném se budoval v 60. – 70. letech 15. století.⁹⁶⁾ Velmi dobré srovnání zejména s vnitřním barbakánem Pražské brány v Lounech poskytuje barbakán Žatecké brány v Kadani, datovaný nápisovou deskou do roku 1458. Svým oválným půdorysem ležel zcela před linií parkánové zdi a vjezd do něho zajišťoval jen lomený portál v obvodové zdi, opatřený padacím mostem.

Již méně obvyklé bylo vybudování vnější, třetí obranné linie, včetně dalšího příkopu a vnějšího valu. Z měst blízkých Lounům se tak stalo v Kadani a Litoměřicích, zatímco ostatní města (Slaný, Most, Bílina, Mělník, Ústí nad Labem) se spokojila s uvedenou modernizací parkánové zdi.⁹⁷⁾ Stranou hodnocení v této souvislosti ponechme Žatec, jehož specifická ostrožní poloha nevyžadovala ani neumožňovala další rozvoj, a modernizace fortifikačního systému se dále soustředila na ohroženou stranu terénní šije.⁹⁸⁾ V Litoměřicích bylo vnější pásmo vybudováno především na stranách, které nechránil zářez Pokratického potoka, specifikum však představuje skutečnost, že hlavní hradba vybudovaná po rozšíření města někdy ve 2. polovině 14. století nebyla chráněna parkánovou zdí. Vnější hradbu, stavěnou přibližně na přelomu 15. a 16. století, charakterizoval pravidelný systém dovnitř otevřených půlkruhových bašt, mezi nimiž se na zvláště exponovaných místech záhybů hradební linie vyskytovaly výrazně protáhlé, daleko vysunutě bašty s oblým či dvoubokým závěrem.⁹⁹⁾ Také tyto bašty zasluhují srovnání se stavbami analogických znaků v Lounech. Vnější, třetí hradební okruh v Kadani neznáme v úplnosti, obsahoval však značný počet půlkruhových bašt. Také doba jeho vzniku není příliš jasná, jen rámcově ji lze datovat do doby kolem roku 1500. V tomto městě jsou však zajímavé velké, nápadně protáhlé bašty, které byly vyzdviženy na důležitých místech severovýchodního a jihozápadního nároží parkánové zdi, tedy napříč příkopu za valem, z jehož vnější stěny vyrůstala třetí hradební zeď. Uvedenými vlastnostmi kadaňské bašty velmi připomínají trojici parkánových bašt v Lounech.¹⁰⁰⁾ Bohužel ani v případě Kadaně nevíme, kdy tyto bašty vznikly ve vztahu k chronologii vnějšího hradebního okruhu. Srovnání a možnosti blíž-

ší datace jsou velmi ztíženy tím, že neznáme přesnější charakteristiku palebných otvorů uvažovaných lounských bašt.¹⁰¹⁾

Uzpůsobení k obrannému boji známe v Lounech jen u vnější hradby a barbakánů, které byly její nedílnou součástí. Střelci stojící na valu při vnitřním líci zdi nebo na terénu parkánu (to platí pro severní stranu), stejně jako u komor dvou podlaží barbakánů mohli používat hákovnic, vyloučit však nelze ani zbraně větších ráží (tarasnice), chráněné pod přístřešky v upevněných lafetách. Pro tuto možnost by mohly svědčit nadprůměrně velké kruhové otvory klíčových střilen, dosahující 27 cm.¹⁰²⁾ Analogickou výzbroj měli jistě také střelci z krytých ochozů, kteří byli na palebně exponovaných barbakánech snad navíc chráněni zidkou, skrytou pohledům nepřítele. Z tohoto hlediska je velmi cenný fragment severovýchodní vysunutě bašty, s dochovanými stopami uzpůsobení zbraním různé ráže a různého způsobu použití. Současný stav výzkumu této problematiky nám bohužel neumožňuje jednoznačné hodnocení v tom smyslu, zda jde o dobový standard v době kolem roku 1590 nebo nikoliv.¹⁰³⁾ S jistou retardací je však třeba počítat.

Poměrně neobvyklé jsou také doklady existence ohrazených předměstí. I když jsou předměstské brány či branky v době pohusitské známy z řady měst (v okolí Loun zejména Slaný), vlastní ohradní zdi – ať už jakékoli podoby – zřejmě nebyly příliš běžné. Opevněno bylo Pražské předměstí v Žatci a mimořádný příklad představuje rozsáhlý předměstský okruh v Kadani, jehož skutečná fyzická podoba však není zcela jasná.

Pokud je vybudování vnějšího hradebního okruhu v Lounech zjevně nadprůměrným projevem soudobého fortifikačního stavitelství, lze takto nesporně hodnotit také podobu příslušných městských bran. Zatímco vlastní barbakány – velké flankovací bašty kontrolující značnou palebnou silou nejen vnější přístupový prostor, ale i prostor mezi hradebními pásmo – jsou osobitou součástí soudobého vývoje a příliš se patrně neliší od lounských vnitřních barbakánů, poutá zvláštní pozornost reprezentativní vzhled jejich bran. Výtvarný program průčelí zvláště Žatecké brány, jakkoli usnadněný mimořádně dobře sochařsky využitelným materiálem, nemá adekvátní dochované srovnání v severočeském regionu, i když nelze podcenit skutečnost, že většina městských bran zde bez dokumentace zanikla.¹⁰⁴⁾ Lounské brány lze z tohoto zorného úhlu poměřovat s nejvýznamnějšími soudobými stavbami tohoto druhu, zejména s dochovanou Pražskou branou v Praze z poslední čtvrtiny 15. století, jejíž reprezentační vzezření souviselo se sousedícím Královým dvorem. Potřebou reprezentace byla dokonce oslabena obranyschopnost těchto staveb, kterou zřejmě proto musely alespoň částečně kompenzovat předsunuté prvky. Zjev těchto hlavních vstupů do města nezastupitelným způsobem ilustruje tehdejší kulturní prostředí Loun

95) M. Ebel, V. Razím, Žatec, městské hradby, stavebně-historický průzkum, 1998 – 1999, rkp.

96) V. Razím, Opevnění města Slaného v minulosti a dnes, in: Slaný, české město ve středověku, Kladno – Slaný 1997, s. 26–34. Problematice výskytu zahrocených bašt se v poslední době stručně věnoval J. Slavík, Bašta Špýchar a opevnění šije ostrožny Nového Města nad Metují, Průzkumy památek VII, č. 2, 2000, s. 117–130. Problémy s datováním bašt tohoto typu v opevnění města Tábora zdůrazňuje J. Varhaník, Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi, Archaeologia historica 27, 2002, s. 125–138.

97) Z ostatních měst se třemi hradebními okruhy v Čechách uvedeme Klatovy, České Budějovice, Prachatice, částečně Čáslav a některá další. Podrobný rozbor s citací literatury není na tomto místě možný.

98) Podobně tomu bylo zejména v Chrudimi.

99) M. Ebel, Litoměřice, městské hradby, archivní průzkum, 1997, rkp., a nepublikovaný terénní průzkum autora.

100) P. Zahradník, Kadaň, městské hradby, archivní průzkum, 2000, rkp., a nepublikovaný terénní průzkum autora.

101) Nejspíše původní jsou jen 2 uvedené obdélné střilny v baště za čp. 136–137.

102) Nejbližší srovnání nabízí předbraní Vysoké brány v Rakovníku a další dochované střilny zdejšího opevnění, budovaného zejména ve 2. a 3. desetiletí 16. století (srov. A. Nachtmannová, Stavební činnost v Rakovníku v letech 1515–1530 ve světle knihy počtů, Průzkumy památek V, č. 1, 1998, s. 84–103 a tam cit. literatura).

103) Srov. např. J. Varhaník, cit. v pozn. 96.

104) Zvláště citelně postrádáme zaniklou Pražskou bránu v Žatci, lépe jsme informováni o branách ve městech Slaný, Rakovník, Most, Kadaň.

a jejich společensko-hospodářské postavení. Tento potenciál vyvrcholil výjimečnou novostavbou trojlodí farního kostela po požáru v roce 1517.¹⁰⁵⁾

Ve stejném kontextu je třeba hodnotit také překvapivou dynamiku vývoje jak opevnění, tak městského urbanismu v relativně krátkém období od husitských válek do nástupu Habsburků na český trůn. Záhy po svém zpusťování na počátku husitských válek zmizel z plánu města dominikánský klášter a hlavní hradba rychle ztratila význam.¹⁰⁶⁾ Zásadním způsobem rekonstruovanou parkánovou

hradbu se systémy bran v takřka plynulé návaznosti předčil další hradební okruh, jehož nákladnost není třeba zdůrazňovat. Také tato dynamika je nedílnou a velmi instruktivní součástí rekonstrukce společenského a ekonomického obrazu Loun v daném období a obsahuje v sobě otázky přesahující hlavní téma této studie.

Na příkladu Loun tak lze také ukázat značné možnosti a význam studia městských opevnění v širokém kontextu výzkumu středověkých měst.

105) Jaká škoda, že nic nevíme o podobě ostatních prvků složitých systémů lounských bran.

106) Tento vývoj velmi připomíná soudobý Žatec, kde hlavní městskou hradbu neviděl již Jan Willenberg kolem roku 1600.

ZUR PROBLEMATIK DER BAULICHEN GESTALT UND ENTWICKLUNG DER MITTELALTERLICHEN BEFESTIGUNG DER STADT LOUNY

Die königliche Stadt Louny (Laun) befindet sich in Böhmen nordwestlich von Prag in der Entfernung von etwa 60 km. Sie entstand während der reichen Stadtgründungsaktivität König Přemysl Ottokars II. an der wichtigen Straße von Prag nach Sachsen über Most (Brüx) bei einem wichtigen Übergang über die Eger. Das Datum der Stadtgründung ist nicht genau belegt, man vermutet jedoch sie mag in den 60. Jahren des 13. Jahrhunderts geschehen sein. Die Stadtanlage dehnt sich auf einer günstigen Anhöhe über einem steilen Abhang zum Fluß aus. Durch die Geländebeziehungen wurde auch ihre Form beeinflusst, ihre von der Hauptmauer umfaßte Größe beträgt ca. 8,5 ha. Bemerkenswert ist ihr städtebauliches, mit Gabeln von zwei parallelen Hauptstraßen je bei den gegenüberliegenden Toren (dem Prager und dem Saazer) bestimmte Konzept. Es ist ähnlich wie jenes der typischen schlesischen und einigen nord- und ostdeutschen Stadtanlagen. Dieses Schema wurde jedoch in Louny an der Ostseite nahe des Prager Tors, wo sich das zum Jahr 1294 belegte Dominikanerkloster befunden hatte, etwas deformiert. Das letztere wurde 1419 von den aus der Stadt und ihrer Umgebung stammenden Hussiten angegriffen, ausgebrannt und schon im Laufe der folgenden Hussitenkriege abgerissen, sein Gelände wurde in Bauparzellen vermessen. Den höchstgelegenen Ort der Stadtanlage westlich vom Marktplatz nimmt die Stadtpfarrkirche des hl. Nikolaus (früher die Hl.-Kreuzkirche) ein, deren hoher Turm den Bürgern als Tresor und Wachturm diente. Als Baumaterial diente in der mittelalterlichen Stadt der lokale sehr gut bearbeitbare Pläner. Die niedrige Haltbarkeit dieses Steines beeinflusste jedoch negativ die Erhaltung ursprünglicher Bauglieder und -details.

Die Existenz der Befestigung wurde zum ersten Mal 1317 belegt, da König Johann von Luxemburg (der Blinde) die Bürger für sechs Jahre von der Steuerpflicht befreite, damit sie hätten die Stadtbefestigung instandsetzen und verbessern („melioracione et reparacione“) können. Diese Nachricht bezeugt, daß die Stadt schon im 13. Jahrhundert, unlängst nach ihrer Gründung, hatte gewissermaßen befestigt sein müssen. Folgende königliche, die Stadtmauern betreffende Privilegien erhielten sich aus dem Verlauf des 14., 15., 16. Jahrhunderts. Eine Menge schriftlicher Angaben von der Entwicklung der Stadtbefestigung bringen vor allem die Stadtrechnungsbücher herbei, die sich mit gewissen Unterbrechungen für die 2. Hälfte des 15. und fürs nahezu ganze 16. Jahrhundert erhielten. Vom Studium der Stadtmauerreste und manchen Schrift-, Plan- und ikonografischen Quellen (im beschränkten Maß konnte man sich auch der Betrachtungen aus den unter das jetzige Gelände greifenden Eingriffen bedienen) kommt die vorliegende Studie heraus, die sich vor allem um einen Umriss für die Rekonstruktion der Bau- und städtebaulichen Entwicklung der Stadtbefestigung im 13.-17. Jahrhundert bemüht.

Das komplex erfaßte Studium der Stadtbefestigung bewies zuverlässig die Existenz und die Trassierung der Hauptmauer, deren Entstehung noch im 13. Jahrhundert vorausgesetzt werden darf. Ihre Exi-

stenz hat die bisherige Forschung nicht ernst genommen und hielt für sie irrtümlicherweise erst die zweite Mauer, jene des Zwingers. Diese Tatsache wurde dadurch verursacht, daß in der raschen Entwicklung und Ausdehnung der Wohnbebauung die Stadtmauer ihre Funktion bald verlor und die Zwingermauer ihre Rolle übernahm. Dieses Prozeß geschah schon um die Mitte des 15. Jahrhunderts, hundert Jahre später erscheint die Hauptmauer nicht mehr in Schriftquellen, denn die Häuser haben sie entweder verschlungen oder entwertet. Die Tortürme in dieser Mauer wurden von Häusern herumgebaut und spätestens in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts sogar niedergeissen. Von der Baugestalt dieser Mauer, besonders vom System der möglichen Mauertürme weiß man so gut als nichts. Es handelte sich um eine gewaltige, ca. 210 cm starke Konstruktion. Es läßt sich jedoch nicht eindeutig sagen, ob im 13. und 14. Jahrhundert auch der 10 m breite Zwinger schon ein Teil der Befestigung war.

Um die Mitte des 15. Jahrhunderts, bzw. kurz nach den Hussitenkriegen wurde die Zwingermauer bedeutend modernisiert. Diese Mauer schützte die Stadt an drei Seiten, nur über dem Abhang zum Fluß wurde offenbar nicht aufgeführt. Nach den Schriftquellen wurde sie mit einem System der halbrunden Basteien und an den besonders exponierten Stellen mit einigen längeren, zweiseitig abgeschlossenen Basteien versehen. Zwei Haupttore im Mauergürtel wurden schon gegen 1450 mittels Barbakanen über dem abgerundeten Grundriss geschützt. Vor der Stadtmauer und den Barbakanen verlief ein breiter, an der Außenseite mit einem Erdwall versehener Graben. Die Detailinformationen von der Zwingermauergehalt fehlen dem heutigen Forscher, denn sie hat sich lediglich in kleinen Abschnitten erhalten und auf alten Abbildungen wird sie von der äußeren Mauer verdeckt. Die Stadtmauer litt durch die Brände, besonders durch den großen im Jahre 1517, der die ganze Stadt betraf. Hauptsächlich infolge der Brandschäden hatte man auf die Instandhaltung meister Basteien verzichtet, die mit Ausnahme jener Großen mit dem spitzen Abschluß verschwanden.

Dieses Schicksal der Zwingermauer hängt zweifellos auch damit, daß gegen 1500, bzw. schon im letzten Viertel des 15. Jahrhunderts, die Launer den Aufbau des äußeren, schon dritten, auch an der Flußseite der Stadt verlaufenden Mauerrings in Angriff nahmen. Die Mauer war ca. 2 m stark, sie wuchs an der Südseite von der äußeren Wallseite empor. Sie war mit halbrunden Basteien im regelmäßigen Abstand gegliedert. Die Mauer sowie die Basteien waren zur Anwendung einer erheblichen Feuerkraft geeignet; dazu dienten die Schlüssel- und rechteckigen Schießscharten in den gemauerten Partien und überdachte Umläufe mit Fachwerkwänden. Einer von ihnen war näher zur Egerbrücke vorgelagert. Der Bemerkenswerteste unter ihnen steht in der vorgeschobenen Lage der Nordostecke der Stadt; jedoch nur im Ausmaß des Erdgeschoßes an der Nord- und teilweise an der Ostseite erhalten. Zur Verteidigung dienten hier Geschützkammern mit paarweise errichteten Schießscharten mit je zwei übereinander liegenden Schartenöffnungen.

Erhaltene Anlegeholzlager zeigen, daß die obere Öffnung für leichtere und die untere für die schweren Waffen bestimmt waren. Im Hintergrund der Schartennischen waren im niedrigeren Niveau weitere Querbalken eingemauert, am ehesten zur Lafettierung der Feuerwaffen von größerem Kaliber und größeren Maßen. Zur Erleichterung der Wartung dieser Geschützkammern oder zum einfacheren Rauchabzug mögen die Eingangsöffnungen in die Kammern und das zum Hauptraum her führende Fenster in der nördlichen Kammer gedient haben. Schriftliche Nachrichten zeugen dazu, daß die Nordostbastei erst 1590 erbaut wurde (oder im großen Maß fertig war). Mit Ausnahme der Flußseite lag vor der äußeren Mauer ein weiterer Graben und ein Wall.

Hervorragende Bauwerke des äußeren Mauerrings stellten die Tore dar. Es handelte sich um durchfahrbare Türme, die in den polygonalen Mantel der geräumigen, ihre Form betreffs etwas ungewöhnlich gelösten Barbakanen eingeschlagen wurden. Die größeren Teile der Hauptfassaden dieser Tore bedeckte eine reiche Steinmetzausschmückung, deren Teil die Inschriftplatten und Stadtwappen mit dem Emblem König Wladislaw II. Jagiello (W) bildeten. Von beiden Toren ist das erhaltene, mit einer Inschrift 1500 datierte Saazer Tor in dieser Hinsicht das Ausdrucksvollere. Eher als ein Torturm war dieses Tor ein flaches monumentales Portal, dessen Innenräume im 1. und 2. Stockwerk nur schmale, selbständig vom Wehrgang der Barbakane zugängliche Gänge waren. Das Tor war ursprünglich höher als gegenwärtig, auch die von den Abbildungen aus den 20. Jahren des 19. Jahrhunderts belegte und auf die nicht zu gelungene Weise 1995 wiedererrichtete Überdachung entspricht nicht dem ursprünglichen Zustand. Der repräsentativen Wirkung der Fassade des Tors wurde auch sein Fortifikationszweck untergeordnet – das Portal war mit keiner Zugbrücke versehen und statt der Schießscharten befanden sich in der Stirnwand Fensteröffnungen mit anspruchsvoll profilierten Gewänden. Daher ist jene Voraussetzung real, daß das Tor noch mit einem Fortifikationsglied geschützt war – mit einem Vortor oder einem äußeren Tor jenseits des Grabens. Die Umfassungsmauern der Barbakanen waren mit zwei Reihen der Schlüsselscharten und mit einem Wehrgang versehen. Die Barbakanen knüpften nicht nur an die äußere Stadtmauer an, sondern sie griffen bis zum inneren Graben oder sogar bis zu inneren Barbakanen hinein. Das Torsystem bildete so größtenteils einen zur selbständigen Verteidigung geeigneten Korridor. In der Periode der Hauptblüte gegen 1500 stellten beide wichtigsten Stadttore Launs ein reiches, mehrere Zehner Meter langes System dar.

Schon in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts verfügten beide Launer Vorstädte über eine, anfangs hölzerne Befestigung. Belegt sind auch Vorstadttore und Graben. Die Baugestalt jener Befestigungsanlagen und sogar auch ihre Trassierung sind jedoch verhältnismäßig unklar. Es scheint, daß an der höchst bedrohten Südseite in einem gewissen Abstand von der Vorstadt vorgeschobene Signal- und Schutzstände in der Gestalt von Toren oder Basteien errichtet waren.

Die architektonische und bildnerische Gestalt der Hauptttore der Stadt illustriert an unvertretbare Weise das damalige Kulturmilieu Launs und die sozialökonomische Position der Stadt. Den Höhepunkt stellte nach dem Brand vom J. 1517 der außerordentlich bedeutende Neubau des dreischiffigen Hallenhauses der Stadtpfarrkirche dar. Die überdurchschnittliche Stellung der Stadt zeigt auch die überraschende Entwicklungsdynamik bei der Befestigung und Lösung der städtebaulichen Aufgaben in einem relativ kurzen Zeitabschnitt von den Hussitenkriegen bis zur Thronbesteigung von den Habsburgern (1526). Der zweite Mauergürtel wurde bald von dem dritten, dem Äußeren überwunden, dessen Errichtung nur für wenige landesfürstliche Städte im damaligen Böhmen möglich war. Die bedeutende Befestigungsaktivität muß man mit der strategisch exponierten Lage der Stadt unweit von der Grenze zu Sachsen und mit dem wesentlichen Anteil der Launer in den in- und ausländischen Aktionen der königlichen Truppen in der unruhigen Regierungsperiode Georgs von Poděbrady und beider Könige vom Geschlecht der Jagellonen verbinden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Louny, schematischer Plan der Stadt, 1744. Die eigene Stadt ist mit den Gürteln der Zwinger- und der äußeren Mauer mit komplizierten Torsystemen umringt. Die Hauptmauer wird vom Plan nicht mehr registriert. Links die Große, rechts die Kleine Vorstadt. Kriegsarchiv Wien, Kopie SÜPP (Staatliches Institut für Denkmalpflege) Prag.

Abb. 2: Louny, schematischer Plan der Stadt und beiden Vorstädte, gegen Mitte des 18. Jahrhunderts. SOKA (Staatliches Bezirksarchiv) Louny; Foto H. Heckelová.

Abb. 3: Louny, Plan der Stadt, sogen. kaiserlicher Abdruck der Stabilkatastralkarte, 1843.

Abb. 4: Louny, Plan der Stadt nach dem sogen. kaiserlichen Abdruck der Stabilkatastralkarte aus dem J. 1843 (vergl. Abb. 3), Rekonstruktionsversuch des Plans der Befestigung in der Zeit um 1600. 1 – vorausgesetzte Trassierung der jener Zeit nicht mehr funktionsfähigen (vermutlich in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts entstandenen) Hauptmauer, 2 – Zwingermauer mit drei großen Basteien an der Südseite und den Barbakanen, nicht ausgezeichnet sind die vorausgesetzten (vielleicht im 13. Jahrhundert entstandenen, gegen 1450 wesentlich modernisierten) halbrunden Basteien, 3 – innerer Graben, 4 – innerer Wall, 5 – äußerer Mauergürtel mit Basteien und Barbakanen (Entstehungszeit vom Ende des 15. bis in das 1. Viertel des 16. Jahrhunderts, Ergänzungen im letzten Viertel des 16. Jahrhunderts), 6 – äußerer Graben, 7 – äußerer Wall, A – System des Saazer Tors, B – System des Prager Tors, C – Obere Pforte, D – Untere Pforte, E – Stadtpfarrkirche des hl. Nikolaus (früher des hl. Kreuzes), F – annähernder Ausmaß der (während der Hussitenkriegen zerstörten) Klosteranlage der Dominikaner, G – Egerbrücke. Entwurf V. Razím, Zeichnung K. Vytejková, Verarbeitung J. Klempíř.

Abb. 5: Louny, Gesamtansicht der Stadt von Norden. Zeichnung von Johannes Willenberg, gegen 1600.

Abb. 6: Louny, Plan der Stadt, 70. Jahre des 20. Jahrhunderts, mit ausgezeichneten Stadtbefestigungsresten. 1 – vorausgesetzte überirdische Hauptmauerrelikte, 2 – vorausgesetztes Hauptmauerrelikt, freigelegt bei den Grabungsarbeiten für die Kanalisation im Oktober 2002, 3 – vorausgesetztes Hauptmauerrelikt im Keller des Hauses Kónskr.-Nr. 72, 4 – vorausgesetztes, in Jahren 1991-1992 abgerissenes Hauptmauerrelikt beim Saazer Tor, 5 – Relikte des überirdischen Mauerwerks der Zwingermauer mit Mauertürmen, 6 – Relikt des überirdischen Mauerwerks des äußeren Mauerrings mit Mauertürmen und mit der Barbakane des Saazer Tors, 7 – Relikte der Niederung des inneren Grabens. Nicht ausgezeichnet – sehr zweifelhafte und durch neuzeitliche Eingriffe verungestaltete Abschnitte der Mauern. Entwurf V. Razím, Zeichnung M. Bobková, Verarbeitung J. Klempíř.

Abb. 7: Louny, gesamte Stadtansicht von Norden. Zeichnung von Johannes Willenberg, gegen 1600 (vergl. Abb. 5). Detail der linken Partie – Prager Tor mit Umgebung und Prager Vorstadt.

Abb. 8: Louny, das 1991-1992 abgeschaffte Rest der östlichen Außenmauer des abgerissenen Hauses Kónskr.-Nr. 144, Ansicht von Westen. Es ist höchst wahrscheinlich, es möge sich um ein Hauptmauerrelikt in der südlichen Nachbarschaft des Saazer Tors gehandelt haben (vgl. Abb. 6/4). Foto V. Razím, 1987.

Abb. 9: Louny, Hauptmauerrelikt, (links ein Turmrest?) hinter dem Haus Kónskr.-Nr. 137, Blick vom Zwinger. Im Hintergrund Stadtpfarrkirche des hl. Nikolaus. Foto V. Razím, 1997.

Abb. 10: Louny, große Zwingerbastei hinter dem Haus Kónskr.-Nr. 136, an der Südwestseite der Stadt, Ansicht von Westen. Rechts die nachträgliche abschließende Mauer an der Stelle des abgerissenen zweiseitigen Abschlusses der Bastei, links das Haus Kónskr.-Nr. 187. In der oberen Partie der Bastei ein an der Stelle einer Schießscharte nachträglich errichtetes, jetzt zugemauertes Fenster. Foto V. Razím, 1997.

Abb. 11: Louny, Plan für den Neubau des Hauses Kónskr.-Nr. 333 aus dem J. 1841 mit dem eingezeichneten Teil der Befestigung mit der großen, hinter den Kónskr.-Nrn. 156-157 befindlichen Zwingerbastei, mit Ausbuchtung des umgemauerten Grabens vor ihr und mit einer Außenmauerbastei. SOKA (Staatliches Bezirksarchiv) Louny.

Abb. 12: Louny, Umbauplan für die Umgestaltung der großen Zwingerbastei hinter den Kónskr.-Nrn. 156-157 zu einem Kornspeicher, 1879 (Ausschnitt). Situation, Grundriss vom Erdgeschoß und Querschnitt. Bauamtarchiv, MÚ (Stadtamt) Louny.

Abb. 13: Louny, Zwingermauerfragment hinter dem Haus Kónskr.-Nr. 179 an der Südostseite der Stadt, im Vordergrund teilweise zugeschüttete Niederung des inneren Grabens. Foto V. Razím, 2002.

Abb. 14: Louny, eine Partie der äußeren Stadtmauer südlich der Stadtpfarrkirche, Ausschnitt aus der 1678 herausgegebenen verherrlichenden Allegorie zur Geburt des späteren Kaisers Joseph I. Nach Lounský kraj, Razgiz Nr. 6, 1996.

Abb. 15: Louny, Ein Teil der äußeren Stadtmauer südlich der Stadtpfarrkirche, Kalenderabbildung, vermutlich 1562. Nach B. Lůzek, J. Beran, Louny očima věků, Louny 1970, Beilage, Nr. 27.

Abb. 16: Louny, südlicher Teil der äußeren Stadtmauer mit dem Wallprofil, Grundriss aus dem nicht realisierten Plan für die Kleinhausbebauung des Wallgeländes, 1836. SOKA Louny, Plane II/37.

Abb. 17: Louny, Teil der äußeren Stadtmauer an der Nordseite der Stadt, von der Eger her gesehen. Rechts einer der Basteien, links ein Kurtinenabschnitt mit zwei großen Schlüsselscharten. Im Hintergrund Haus

Konskr.-Nr. 72. Foto V. Razím, 1997.

Abb. 18: Louny, Situationsplan der nordöstlichen Partie der Stadtbefestigung, 1835, mit der großen Außenmauerbastei. SOKA Louny, AM Louny, Sign. 1/5/40/6, kt. 63.

Abb. 19: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer, Ansicht von Osten. Fotografie aus dem J. 1875 (Ausschnitt). SÚPP Prag.

Abb. 20: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer, Ansicht von Osten. Zustand während der Demolierung des oberen Teils des Baus. Gut deutliche Schießscharten und Putzüberzug. Fotografie um 1900. SÚPP Prag.

Abb. 21: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer, Ansicht von Osten. Foto V. Razím, 2000.

Abb. 22: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer, Aufnahme des erhaltenen Teils vom Bau. Grundriss vom Erdgeschoß, Details der Schießkammern. Aufnahme V. Stodola, ergänzt von V. Razím und J. Klempř, 2002.

Abb. 23: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer. Durchblick vom einstigen Erdgeschoßhauptaum in die nördliche Schießkammer. Rechts Kammereingang, links Fensteröffnung, im Hintergrund Scharnpaar mit Fragment des oberen Querholzes zur Waffenstützung. Foto V. Razím, 2002.

Abb. 24: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer. Nördliche Schießkammer, Ansicht von Osten. Rechts eine Nische für das Scharnpaar, links ein Fenster mit dem Lager und Scheide nach einem Balken, in der Mitte die Treppe ins Obergeschoß. Foto V. Razím, 2002.

Abb. 25: Louny, große nordöstliche Eckbastei der Außenmauer. Östliche Schießkammer, Ansicht von Süden. Rechts Scharnpaarnische, links die Wand mit dem Eingang, mit dem Lager und Scheide nach einem verschwundenen Balken, in der Mitte nördliche Wand mit der waagerechten Abstufung in der Höhe der Nischenbrüstung und des Balkens. Foto V. Razím, 2002.

Abb. 26: Louny, Prager Tor der äußeren Barbakane, Aufnahme 1832. Grundriss vom Erdgeschoß und dem 1. Stockwerk, Innen- und Außenseite. SOKA Louny, AM Louny, Pläne I/8.

Abb. 27: Louny, Prager Tor der äußeren Barbakane, nicht verwirklichter Umbauplan, 1832-1833. Rechts Grundriss vom 1. Stockwerk und Schnitt mit der Ansicht ostwärts. SOKA Louny, AM Louny, Pläne I/8.

Abb. 28: Louny, Prager Tor mit der äußeren Barbakane, Ansicht von Südosten. J. Schembera, 1822. Museum Vysoké Mýto (Hohenmauth). Foto H. Floriánová.

Abb. 29: Louny, Prager Tor der äußeren Barbakane, Stadtseite. Unbekannter Autor, wahrscheinlich nach der verlorenen Vorlage von J. Schembera aus dem J. 1822. Nach B. Lůžek, J. Beran, s. Abb. 15, Nr. 71.

Abb. 30: Louny, Saazer Tor. Rekonstruktionsversuch des Torsystems mit Graben über dem Hintergrund der Flurkarte. Brücken nicht eingezeichnet. Entwurf V. Razím, Verarbeitung J. Klempř.

Abb. 31: Louny, Saazer Tor mit der äußeren Barbakane, Ansicht von Nordwesten. J. Schembera, 1822. Museum Vysoké Mýto. Foto H. Floriánová.

Abb. 32: Louny, Saazer Tor mit der äußeren Barbakane, Ansicht von Westen. J. Kandler, 1839. Reprofoto SÚPP Prag.

Abb. 33: Louny, Saazer Tor der äußeren Barbakane, Ansicht von Westen. Vielleicht 20. Jahre des 20. Jahrhunderts. Foto SÚPP Prag.

Abb. 34: Louny, Saazer Tor mit der äußeren Barbakane. Gesamtansicht von Westen. Foto V. Razím, 1998.

Abb. 35: Louny, Saazer Tor mit der äußeren Barbakane. Gesamtansicht von Südwesten. An der Torseite in der Höhe des 2. Stockwerks ein zugemauerter Eingang, ursprünglich offenbar in den Dachraum des Wehgangs der Mantelmauer der Barbakane führend. Foto V. Razím, 1998.

Abb. 36: Louny, Saazer Tor der äußeren Barbakane, Stadtwappendetail an der Hauptfassade. Foto H. Heckelová, 2001.

Abb. 37: Louny, Saazer Tor der äußeren Barbakane, Detail des Abschlusses der Inschrift an der Hauptfassade mit der Baujahreszahl und einem Wappen (Zeichen) vom unklaren Sinn. Foto H. Heckelová, 2001.

Abb. 38: Louny, Saazer Tor der äußeren Barbakane, Querschnitt und Hauptfassade mit Versuch der Teilrekonstruktion des Steinmetzendekors. Nach B. Matějka, S. 19, Anm. 1.

Abb. 39: Louny, Saazer Tor der äußeren Barbakane, Querschnitt, Grundriss vom Erdgeschoß und dem 1. Stockwerk, Profilierung des Haupttorgangs und des kleinen Fensters im 1. Stockwerk der Hauptfassade. Grundaufnahme J. Frühauf u. Koll., 1995, Ergänzung, Detailaufnahme und Zeichnung J. Klempř und V. Razím, 2002.

Abb. 40: Louny, Stadtansicht von Süden, J. Havránek gegen 1820, nach einer unbekannten Vorlage. Detail der linken Seite. Vor dem Saazer Tor der äußeren Barbakane ist ein Objekt deutlich, das sich für das Vor-, bzw. äußeres Tor halten läßt. Nach B. Lůžek, J. Beran, s. Abb. 15, Beilage Nr. 26.

(Übersetzung: J. Noll)